

ELEMZÉSEK TANULMÁNYOK

3

Az állam- és jogtudományok helyzete

Magyar Tudományos Akadémia

BUDAPEST

ELEMZÉSEK
TANULMÁNYOK

3

Az állam- és jogtudományok helyzete

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST 1983

A kiadványsorozatban az Akadémia testületi és igazgatási szervei által készített, határozattal, állásfoglalással lezárt kutatáspolitikai, kutatásszervezési tanulmányok, tudományági, -ágazati helyzetelemzések, prognózisok, koncepciók, tervtanulmányok, valamint az Akadémiát ismertető írások látnak napvilágot. Az első húsz számban az 1976–1981 között készült, ma is értékesnek tekinthető, időtálló információkat tartalmazó anyagok kapnak helyet.

A sorozat az MTA főtitkárának a nem hivatalos kiadói tevékenység útján készített akadémiai kiadványok előállításának és terjesztésének rendjéről szóló 4/1982. (A.K.1.) MTA–F. számú utasítása alapján jelenik meg.

A sorozatot gondozza a Magyar Tudományos Akadémia Kutatásszervezési Intézete.

ISSN 0231-1984

A kiadásért felelős Szántó Lajos igazgató
83.11675 Akadémiai Nyomda, Budapest

ELŐSZÓ A SOROZATHOZ

A Magyar Tudományos Akadémia egyik fontos - alapszabályaiban is megfogalmazott - feladata, hogy részt vesz a hazai tudományos kutatások, különösen a jövő fejlődését megalapozó kutatások elvi és módszertani irányításában. Ennek érdekében - többek között - figyelemmel kíséri és értékeli a tudományok fejlődését, tudományági, -területi helyzetelemzéseket készít, közreműködik a társadalmi, népgazdasági fontosságú tudományos előrejelzések kialakításában és véleményezésében.

Akadémiánknak ez a tevékenysége immár több mint két évtizede széles szakértői bázison, begyakorolt szabályok szerint folyik. Az Akadémia testületi szervei: az elnökség, a tudományos osztályok és bizottságaik rendszeresen készítenek és tárgyalnak meg beszámolókat, tudományági, -ágazati helyzetelemzéseket, probléma- és célvizsgálatok jelentéseit. 1973-1979 között összesen több mint 200 elemzés, tanulmány készült el és a testületi szervek 1979-1983 közötti munkaprogramjában további több mint 100 hasonló anyag kidolgozása szerepel. A korábbi években kidolgozott anyagok közül az MTA Elnöksége - 1976-1981 között - 56 tudományági helyzet-elemzést tárgyalt meg.

Az MTA Központi Hivatalának tudományági és funkcionális főosztályai ugyancsak rendszeresen készítenek és megvitatnak akadémiai vagy más felsőszintű kutatásirányító szerv, pl. a Tudomány-politikai Bizottság döntéseit, illetve állásfoglalásait megalapozó elemzéseket, javaslatokat.

Az Akadémia testületi szervei és szakigazgatása gondozásában elkészült, majd határozattal, illetve állásfoglalással záruló elemzések, tanulmányok a kutatásirányítás fontos eszközei. Fő feladatjuk, hogy orientálják a hazai tudományos élet egészét, vagy annak egyik-másik szektorát; elvi, módszertani hatást gyakoroljanak a tudományos kutatásra, és esetenként konkrét döntésekkel is irányt szabjanak a fejlődésnek. Nem egy tudományágazat, - terület szakmai grémiuma fontos szakaszhatárnak tekinti ezeket a dokumentumokat és a szakma jövőjét orientáló állásfoglalásnak az azokban kifejezésre jutó ajánlásokat. A helyzetelemzések, tanulmányok együttesen hazai tudományos életünk tükörképét is mutatják, bizonyos távlatból lehetőséget nyújtanak az összehasonlító vizsgálatokra, hosszútávon pedig a tudománytörténeti kutatások fontos forrásait jelentik.

Akadémiánknak ez az intézményen belül jól ismert tevékenysége ez ideig korlátozott nyilvánosságot kapott. Az érvényes szabályok és gyakorlat szerint, az elkészült és megvitatott tanulmányok és a velük kapcsolatban megszületett állásfoglalások általában az adott témában, illetve szakmában érdekelt szakemberekhez jutnak vissza. Ez esetenként elég szűk kört jelent, és nem ritkán még az illetékes szaklap sem tekinti feladatának publikálásukat. Így jöhetett létre az az eléggé általánosnak tekinthető helyzet, hogy a rendszerint nagy szellemi ráfordítással és gazdag vitával kialakított elemzések, tanulmányok nem hathatnak kellően széles körben, a nagy gonddal kimunkált "termék" nem jut el a "fogyasztóhoz".

E helyzetet felismerve a változtatás szándékával határozottan a múlt évben az MTA főtitkára az Akadémia tudománypolitikai, kutatásszervezési tevékenységét tükröző új kiadványsorozat indításáról. A sorozat: Elemzések, tanulmányok címmel a jövőben szélesebb körben kíván publicitást biztosítani a Magyar Tudományos Akadémia testületi és igazgatási szervei által készített, határozattal, állásfoglalással lezárt kutatópolitikai, kutatásszervezési tanulmá-

nyoknak, tudományági, -ágazati helyzetelemzéseknek, prognózisoknak, koncepcióknak, tervtanulmányoknak, valamint az Akadémiát ismertető írásoknak. Abban az esetben, ha egyes helyzetképeket más irányító szerv is megtárgyalt, ezek határozataira utalunk, de a törzsanyagot mindenkor a legfelsőbb akadémiai fórum elé terjesztett változatában közöljük.

A sorozatban megjelenő dokumentumokat sorszámossal ellátott, különálló füzetekben kezdetben 250-300 példányban adjuk közre, és az egyes füzeteket meghatározott olvasókörhöz juttatjuk el. Ugy hisszük, hogy valamennyi füzetünk érdekelheti a kutatásirányítás és kutatásszervezés hazai műhelyeit, a tudományos kutatás és műszaki fejlesztés információs, könyvtári hálózatát, továbbá a témától függően az illetékes kutatóhelyeket, az érintett téma vezető szakembereit.

Az elmúlt években kidolgozott tanulmányokat, elemzéseket számba véve olyan döntés született, hogy mintegy husz füzetben az 1976-1981 között elkészült és akadémiai állásfoglalással közreadott dokumentumok kapjanak helyet. Ezek ma is értékes, időtálló információkat tartalmaznak, mondanivalójuk jelenleg is mértékadó, iránymutató az adott tudományterületen. A múltban készült anyagok folyamatos közlése mellett természetesen megkezdjük a múlt évben kidolgozott, illetve a jövőben készülő, a sorozatba illő dokumentumok közreadását is.

A sorozatot az MTA Kutatásszervezési Intézet gondozza. Feladatunk a sorozatban megjelenő anyagok gyűjtése, kezelése, szerkesztése, és az elkészült füzetek terjesztése. A sokszorosítás az Akadémiai Nyomda munkája.

Amikor ezzel a füzettel most útjára indítjuk a sorozatot, meggyőződésünk, hogy értékes, hasznos információkat, dokumentumokat juttatunk a tanácsstermek szűk körénél jóval szélesebb, negér-

*demelt szakmai nyilvánossághoz. Reméljük, hogy a vállalkozás
hasznosan segíti a Magyar Tudományos Akadémia testületeinek
és szakigazgatási szerveinek irányító munkáját és eredményesen
szolgálja a hazai tudományos kutatások fejlődését.*

B u d a p e s t, 1983. január hó

*Dr. Szántó Lajos
a Kutatásszervezési Intézet igazgatója*

AZ ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYOK HELYZETE[✱]

Tartalomjegyzék

	Oldal
I. A tudományterület	5
II. A tudományterület társadalmi és tudományos jelentősége	6
III. A tudományterület kutatási bázisának jellemzése és eredményei.....	9
a/ Kutatóbázis, káderhelyzet.....	9
b/ Eredmények-hiányosságok	11
c/ Az állam- és jogtudományi viszonyok állapota..	15
IV. A tudományterület belső kapcsolatai	18
V. A tudományterület nemzetközi kapcsolatai és helyzete	19
VI. Várható fejlődési irányok.....	22
VII. Az oktatás helyzete	24
VIII. Határozati javaslat.....	27
Az MTA Elnökségének 62/1976. számú határozata.....	31
Mellékletek	33

✱ Az MTA Elnöksége kötelezte a tudományos osztályokat, hogy a körükbe tartozó tudományágak helyzetelemzéseit készíttesse el, tárgyalja meg, és - a tudományágak többsége esetében - terjessze az Elnökség elé.

Ennek a munkának a keretében készült el az állam- és jogtudományok helyzetelemzése. Az elkészítése mintegy két évig tartott. A munkálatokat az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottsága szervezte. Jogágazat-csoportonként négy előkészítő bizottságot hívott létre, amelyek munkájában a jogágazat-csoportba tartozó jogágazatok egy-egy képviselője vett részt. Így készültek el a jogágazat-csoportok helyzetelemzései; nem egynek a terjedelme meghaladta a 80-100 oldalt. Az Állam- és Jogtudományi Bizottság a négy jogágazat-csoport jelentését kibővített üléseken vitatta meg, és a vita eredményeképpen határozatokat hozott. Ezt követően az anyag a IX. Osztályhoz került. A IX. Osztály elkészítette a jogágazat-

-csoportok beszámolóinak rövidített változatát, és gondoskodott az állam- és jogtudományok egésze szintetizált helyzetelemzésének elkészítéséről. Ezt az anyagot a IX. Osztály kibővített osztályülésen megvitatta. Az anyag a IX. Osztály határozatainak megfelelően kiegészült, illetve módosult, és így került az MTA Elnöksége elé a jogágazat-csoportok jelentéseinek összefoglalóival együtt. Az Elnökség a jelentést 1976. december 21-én megvitatta és meghozta határozatát. Az állam- és jogtudományok helyzetéről készített beszámolót 1977 novemberében megtárgyalta a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság.

A jelentés - a mellékletek nélkül - megjelent az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottsága folyóiratában, a Jogtudományi Közlönyben (Bp. 1977. 4. sz. 185-195. oldal)

I. A tudományterület

1. Az állam- és jogtudományok kutatási területét az elnevezés jól juttatja kifejezésre. Közelebbről:

a/ A kutatások középpontjában a magyar jogrendszer (2. pont) áll, mégpedig nem elzárkózva a nemzeti keretekbe, hanem egyre inkább mint a szocialista jogtípus egyik - számunkra legfontosabb - megnyilvánulása, a burzsoá jogokkal való konfrontációra is tekintettel.

b/ A jog és különösen a szocialista jog általános problémáival a jogelmélet foglalkozik, az állam hasonló szintű problémáival pedig az államelmélet. A kettő az oktatásban a hagyományos szocialista megoldásnak megfelelően az állam- és jogelméletben össze van kapcsolva, a kutatásban azonban létrejött a jogelméleti és államelméleti specializálódás, anélkül, hogy az államelméleti kutatások számottevő figyelmet fordítottak volna a politikatudományi aspektusokra.

c/ Az állam és jog kutatását alátámasztják és segítik a történeti állam- és jogtudományi ágazatok (magyar jogtörténet, állam- és jogtörténet, római jog), amelyek önálló funkciója a jogászai kultúra növelése és a nemzetismeret fokozása. Az idevágó kutatásokat nehezíti a történettudományokkal való együttműködés hiányos volta; ebben alighanem közrejátszik a történettudomány intézményének gyakran tapasztalható közömbössége az állam- és jogtörténet iránt.

d/ Az állam- és jogtudományok megalapozását, támogatását és teljesebbé tételét szolgálják szorosan véve nemjogi tudományok, elsősorban a filozófia, közgazdaságtan, szociológia, pszichológia és etika; szoros kapcsolatban van az állam- és jogtudományokkal a kriminológia, a természettudományi ismereteket is felhasználó kriminalisztika, a statisztika és a szervezéstan; bizonyos területeken kapcsolódik az orvostudomány is.

2. A jogrendszer kutatása képzési és a hagyományokban rejlő okokból igen széttagoltan, nagyszámu, egymástól elkülönült és gyakran nagymértékben elszigetelt jogágazatban és jogágazatként el nem ismert jogterületen (diszciplinában) folyik [államjog, államigazgatási jog, államigazgatási eljárásjog, pénzügyi jog, nemzetközi közjog, büntetőjog, büntető eljárásjog, büntetés- végrehajtási jog, polgári jog, polgári eljárásjog, nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, családjog, munkajog, szövetkezeti (mezőgazdasági termelőszövetkezeti) jog, földjog]. Ma még általánosnak tekinthető, hogy egy-egy kutató kutatási területe egy-egy jogágazat területére korlátozódik, és a tendencia még mindig inkább a differenciálódás semmint az integrálódás, bár az utóbbi jelei is mutatkoznak (bűnügyi tudományok, a népgazdaság jogának többé-kevésbé komplex kutatása). Ez a széttöredezettség megnehezíti az egyre nagyobb számu jogilag komplex témák körében a kutatásokat, valamint a témakoncentrációt.

II. A tudományterület társadalmi és tudományos jelentősége

3. Az állam- és jogtudományok jelentőségét - eltekintve itt az oktatás támogatásától - kettős funkciójuk adja meg: az állami és jogi gyakorlat fejlesztésében való közreműködés és a társadalomtudományok állam- és jogtudományi területének elméleti gondozása, fejlesztése, amely magában foglalja a jogászképzés tudományos megalapozását is. Ezek egymással szervesen összefüggnek: a gyakorlat fejlesztésében való közreműködés az elmélet fejlesztésének mellőzhetetlen építőköveit adja és az elmélet fejlesztése végzőfokon mindig a gyakorlat fejlesztését kell hogy szolgálja.

4. A gyakorlat fejlesztésében való közreműködés társadalmi jelentőségét mind az állam- és jogtudományok, mind a párt- és állami szervek, továbbá más gyakorlati célú szervezetek felismerik.

Ennek jele "A közigazgatás fejlesztésének komplex tudományos meg-
alapozása" c. kormány szintű főirány elfogadása és az MTA Állam-
és Jogtudományi Intézetére telepítése, az a nagy szerep, amelyet
az állam- és jogtudományi kutatásoknak a "Szocialista vállalat" c.
kormány szintű főirány keretében juttattak, az MSZMP Agitációs és
Propagandabizottságának "A közvetlen és képviselői demokrácia
formái és mechanizmusa az ipari és mezőgazdasági üzemekben" c.
témaajánlásának az Állam- és Jogtudományi Intézetre telepítése az
elmúlt tervidőszakban, az a szerep, amelyet a jogtudomány betölt
"A társadalmi tudat alakulása Magyarországon 1945-től" és "A kö-
zéptávu világgazdasági prognózis" c. főirányok körében, az a körül-
mény, hogy a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Bizottsága az Ál-
lam- és Jogtudományi Intézetet jelölte ki a KGST keretében folyó
jogi munka elméleti bázisintézményének. A kriminológusok kutató-
sokat folytatnak a "Tudományos-technikai forradalom mint világ-
történelmi folyamat a kapitalizmus és szocializmus viszonyai között"
c. főirány keretében anélkül, hogy a főiránnyal szervezeti kapcsó-
latok jöttek volna létre. Különböző jogágazatok művelői szervezett
segítséget nyújtanak a kormány kodifikációs tervének végrehajtásá-
hoz. Az állam- és jogtudományok területén folyó gyakorlati tevékeny-
ség részleteiről a 19. és 22. pont ad képet.

Bár az állam- és jogtudományok területén sem mindig si-
kerül hidat verni az elméleti eredmények és a gyakorlat között, a
tudományterület társadalmi jelentősége a gyakorlattal való szoros
kapcsolatánál fogva igen nagy; az állam- és jogtudományok a tár-
sadalmi igényeknek nagymértékben eleget tesznek.

5. Ugyanezt - nemcsak a tudományterület hibájából- kevés-
bé lehet elmondani a tudományterület tudományos társadalmi jelen-
tőségéről. Bár az állam- és jogtudományok igen jelentős eredmé-
nyeket értek el (III. b.), ezek hatása a kívánatosnál kevésbé terjed
tul az állam- és jogtudományok körén, nem eléggé válik társadalmi-
vá. A társadalomtudományok többi ágazatában a legutóbbi időkig

nem eléggé tudatosították, hogy ez a tudományterület nemcsak jogszabályok boncolgatásával foglalkozik, hanem társadalomtudományt művel, és kevésbé érdeklődnek az itt elért eredmények iránt; a társadalomtudományi, illetve társadalmi kérdésekkel foglalkozó folyóiratok jórésze csak elvétve publikál jogi tárgyú cikkeket, tanulmányokat; kevés fóruma van az állam- és jogtudományoknak a saját publikációikon kívül. Mindez részben történelmi okokra vezethető vissza, részben a társadalmi érzékenység bizonyos hiányosságaira. A most említett akadályok csökkenthetők volnának, ha állami és jogi ismeretek valamilyen formában való oktatására az általános- és középiskolában sor kerülne, továbbá ha nemjogász szakemberek képzése és továbbképzése keretében az eddiginél szélesebb körben nyújtának állami-jogi ismereteket. Meggyőződésünk, hogy ez a társadalomszemléletet gazdagítaná, teljesebbé tenné, és sok területen hozzájárulhatna a munka megjavításához. Egyébként a kutatások vonatkozásában jelentős javulásra vezetnek a kiemelt főirányok, amelyek keretében a jogtudomány eredményei is beépülhetnek szélesebb összefüggésekbe. A gyakorlattal való kapcsolatban többnyire van mód arra, hogy a tudományos eredmények egy része utat találjon a gyakorlati megoldásokba, ide értve a törvényhozást is. Az e téren fennálló nagyszámu szervezeti kapcsolatról a 19. pont ad vázlatos képet. Nincs azonban kellő előrehaladás a tudomány és a gyakorlat tervének összehangolásában, a gyakorlat nem egyszerű napi feladatok megoldását várja a tudománytól, a jogalkalmazók a jogtudomány eredményeit kevésbé hasznosítják - némely területen nincs is mit hasznosítaniok - többségükben nem vagy kevésbé érdeklődnek elméleti jellegű munkák iránt. Ez a megállapítás a leginkább az államigazgatásban működő jogászokra áll. Mindemellett hosszabb távon vizsgálva a kérdést megállapíthatók, hogy az elmélet eredményeinek hasznosítására irányuló igény - ha nem is kielégítő mértékben - növekedett.

Az állam- és jogtudományok művelői kifejteneik bizonyos közművelési tevékenységet. A "Korunk tudománya" sorozatban je-

lentek meg jogi kötetek, a napilapokban folytatnak publicisztikai tevékenységet, részt vesznek az ismeretterjesztésben. E tevékenységgel azonban az állam- és jogtudományoknak csak kevés művelője foglalkozik.

III. A tudományterület kutatási bázisának

jellemzése és eredménye

a/ Kutatóbázis, káderhelyzet

6. A kutatóhelyek között meg kell különböztetni azokat, amelyek lényegében az egész tudományterülettel foglalkoznak azoktól, amelyek csak egy-egy részterülettel. Általános kutatóhelyek: az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete (kb. 40 kutató), továbbá a budapesti, szegedi és pécsi jogi kar (oktatói összlétszám mintegy 200 a nemjogi tárgyak oktatóival együtt). Részterülettel foglalkozik a Legfőbb Ügyészség Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézete, a BM Bünygyi Technikai Intézete, az MT Tanácsszervezési Intézete, a gödöllői Agrártudományi Egyetem Jogi Tanszéke (Szövetkezeti jog), a Közgazdaságtudományi Egyetem Jogi Tanszéke (polgári jog); jogász is működik (gyakran félállásban) az MSZMP Társadalomtudományi Intézetében, a Szövetkezeti Kutatóintézetben, a debreceni Agrártudományi Egyetem Üzemgazdaságtani Tanszékén, a Mérnöktovábbképző Intézetben, az MTA Szociológiai, valamint Történettudományi Intézetben.

Ezenkívül mintegy 30 gyakorlati szakember is rendszeresen folytat jogtudományi tevékenységet; ezek jórésze valamelyik vagy több kutatóhelyhez kapcsolódik, és nagyon hasznosan tevékenykedik. Mindamellet - tekintettel arra, hogy a jogászok száma 23 000 körül van - a tudományos tevékenységet rendszeresen folytató gyakorlati szakemberek száma kevés.

Összesen tehát kb. 250 személy foglalkozik az állam- és jogtudományok művelésével, de ha figyelembe vesszük az oktatók

másodállásait és igen nagy terhelését (34. p.) és azt, hogy az intézeti kutatók jórésze is másodállás vállalására kényszerül, részt vesz az oktató munkában, akkor kiderül, hogy a kutatóbázis nagyon kicsi. Husznál többen aligha foglalkoznak kizárólag kutatótevékenységgel és az ehhez kapcsolódó, a gyakorlatot közvetlenül szolgáló tevékenységgel. Megjegyzendő azonban, hogy ha az oktatók nem is kizárólag kutatással foglalkoznak, igen jelentős kutatási kapacitást jelentenek.

Különösen problematikus a tudományos utánpótlás, mégpedig nemcsak a státuszok csekély száma miatt. A jogi terület jogvédelmi viszonyai gyakorlatilag csak azt a lehetőséget hagyják meg, hogy tudományos pályára közvetlenül az egyetem elvégzése után kerüljenek az ez iránt érdeklődők. Ekkor azonban még nem lehet megítélni a tudomány művelésére való rátermettségüket. A későbbi minőségi csere rendkívüli nehézségekbe ütközik, és ha netán sikerül, a megüresedő helyet ismét csak a végzős egyetemi hallgatók köréből lehet betölteni.

7. A kutatóbázis színvonala meglehetősen egyenetlen és a kutatók megoszlása az egyes jogágazatok között sem mindig szerencsés. Vannak olyan jogágazatok, ahol ha változás nem történik, egy-két évtizeden belül szinte az elnéptelenedés veszélye fenyeget (munkajog, családjog, pénzügyi jog, jogtörténet, római jog), és vannak munkahelyek, ahol a vezetésben való megfelelő utánpótlás nem sok sikerrel kecsegtet.

8. A tudományterület akadémikusainak száma: 8, doktoraiknak száma: 33, kandidátusainak száma: 142. Ez - ha a jogászok említett számát figyelembe vesszük (6. pont) - kevés, és a jogágak közötti megoszlás sem mindig megfelelő. Szükséges volna a gyakorlati szakemberek körében is a minősítettek számának növelésére. El kellene érni, hogy különösen az irányító szervek és a bíróságok ambicionálják azt, hogy a soraikban legyenek minősítettek is, és ehhez nyujtsanak támogatást. Ez a színvonalemelés egyik tényezőjévé válhat.

9. Végül ebben a körben említést érdemel, hogy a Magyar Jogász Szövetségnek van egy tudományos bizottsága és vannak országos szakosztályai, munkaközösségei, amelyek többségében igen eleven munka folyik. Itt a jogtudomány művelői gyakorlati szakemberekkel együtt - a Szövetség feladatainak megfelelően - jobbra olyan problémákkal foglalkoznak, amelyek a gyakorlatot közvetlenül érintik. Az itt folyó hasznos munka azonban nem képes betölteni azt a funkciót, amelyet egy tudományos társaság betölthetne, amely a tudomány oldaláról teremtené szervezett társadalmi és munkakapcsolatokat a joggyakorlatnak a tudomány iránt érdeklődő rétegével.

b/ Eredmények - hiányosságok

10. Az állam- és jogtudományok - talán az állami és politikai gyakorlattal való szoros tárgyi kapcsolata miatt is - már 1949-1950-ben az akkor még kevésbé elsajátított, a "személyi kultusz" által torzított marxizmus-leninizmus talajára helyezkedett és noha nagymértékben apologetikus volt, jelentős eredményeket is elért a burzsoá jogszemlélet leküzdése terén és a marxista-leninista állam- és jogtudomány bizonyos kérdéseinek tisztázásában.

11. A marxizmus-leninizmus növekvő elsajátítása és a tudományos tevékenység szellemi feltételeinek megjavulása, amelyben nagy szerepet játszottak az MSZMP tudománypolitikai irányelvei, megérlelték azt az alapvető felismerést, hogy az állam- és jogtudományoknak társadalomtudományokká kell válniuk. Anélkül, hogy a kommentárok és a gyakorlati kézikönyvek szükségességét bárki kétségbe vonná, a tudományművelésben radikálisan szakítani kell a dogmatikus jogmagyarázó jogtudománnyal, és tudatosítani kell azt, hogy az állam- és jogtudományok olyan sajátos társadalmi viszonyokkal foglalkoznak, amelyek normatív alakban fejeznek ki más (például tulajdoni vagy családi) viszonyokat. Ennek bizonyos

elemei már kezdettől megvoltak, hiszen az alap- és felépítményre vonatkozó - leegyszerűsített - tétel korábban is ismeretes volt, és folyt bizonyos harc a jogi pozitivizmus és a jogászai formalizmus ellen, de sokáig csupán dedukció útján vetítették rá a marxizmus általános tételeit a jogi jelenségekre, vulgárisan fogták fel a társadalom és jog viszonyát, és a módszertani elmaradottság folytán a tudományterület továbbra is kizárólag könyvtudomány maradt. Ahhoz tehát, hogy az állam- és jogtudományokat az őket végsőfokon meghatározó vagy alakító, továbbá az állam és jog hatásának kitett társadalmi-gazdasági tényezőkkel való egységben, de ugyanakkor az állam- és jog sajátosságaira és viszonylag önálló törvényszerűségeire tekintettel lehessen művelni, módszertani megújulásra volt szükség. Csak ez tehetette lehetővé, hogy az állam- és jogtudományok tiszta normatudományokból ténytudományokká is alakuljanak, egyesítsék magukban a norma- és tényoldalt, és ezáltal lényegében befejeződjenek a társadalomtudománnyá válás folyamata.

12. A módszertani megújulás vonatkozásában a következőkről lehet beszámolni.

a/ Előtérbe lépett a tényvizsgálatok és kvantitatív vizsgálatok szerepe; ez előtérbe állította a szociológiai módszerek alkalmazását anélkül, hogy az állam- és jogtudományok a szociológiában feloldódtak volna. Erre a szükségletet elméleti oldalról a társadalomtudománnyá válás igénye hozta létre, gyakorlati oldalról pedig a tudományterülettel szemben fokozódó társadalmi megrendelés, amellyel rendszerint a nélkülözhetetlen anyagi eszközök rendelkezésére bocsátása is együttjár. A módszer további fejlesztését azonban ennek pénzigényessége gátolja.

b/ A szocialista jogtípus és ezen belül a hazai jog mélyebb megismerésének igénye, továbbá a kelet-nyugati kapcsolatok nagymértvű kibővülése napirendre tűzte a jogösszehasonlító módszer meghonosítását. Ez a szocialista országok között először Magyarországon valósult meg, és e téren Magyarország ma is az élvonalban van,

sőt, a jogösszehasonlítás szocialista elmélete először itt került kidolgozásra. Az elért eredmények megértették azt a felismerést, hogy a jogösszehasonlítás nem kizárólag módszer, noha az is, de a jogi normarendszerek társadalmi meghatározottságára, háttérére és a jogrendszerek érvényesülésére vonatkozó vizsgálódást is magában kell hogy foglalja. Ezáltal a jogösszehasonlítás pusztán módszerből relative elkülönülő tudományterületté vált, amelynek - változó mértékben - át kell hatnia az egész állam- és jogtudományokat.

c/ A jogágazatok egymáshoz való viszonya alapján a társadalmasítással megváltozott: az elválasztó falak nagymértékű meggyengülése és a komplexitás jelentős megnövekedése jellemzi ezt a viszonyt. Ez megköveteli az interdiszciplináris módszer meghonosítását az állam- és jogtudományon belül természetesen anélkül, hogy az egy-egy jogágazat keretén belül maradó kutatások elvesztenék létjogosultságukat. Ehhez járul a külső interdiszciplinaritás követelménye, amely a jognak a gazdasághoz és más társadalmi jelenségekhez való szerves viszonyának természetes következménye. E módszer alkalmazásában csak kezdeti eredményekről beszélhetünk (pl. az OTTKT-témák és a kriminológia területén); akadályait említettük (2. pont).

13. Tartalmilag a hetvenes években az állam- és jogtudományok igen jelentős eredményeket értek el. Nem minden jogágazatban egyformán; egyes jogágazatokban lényegesen jobb a helyzet mint másokban. Az eredményekről ez alkalommal csak példálózva lehet beszámolni. A jogelméletben kiemelkedő a jog normatív szemléletének a társadalmi-viszonyszemlélettel való felváltása, a jogalkotás és jogalkalmazás elméletének fejlesztése, a főbb burzsoá jogfilozófiai irányok értékelő elemzése. Az összehasonlító jog területén a jogterület marxista elméletének kiépítését, az alkotmányjog, valamint a polgári jog területén végzett átfogó jogösszehasonlító kutatásokat lehet elsősorban megemlíteni. Az államjogban és államigazgatási jogban az alkotmány fejlődésére, az államszervezet fő kér-

désére irányult kutatások érdemelnek elsősorban figyelmet. A polgári jogban főként a tulajdonjog, a szerződés és a polgári jogi felelősség intézményének kutatásában, valamint a gazdaságirányítási rendszer jogi-elvi kérdéseinek tisztázásában értek el jelentős eredményeket. Jelentős eredmények vannak a munkajog önálló szocialista elméletének kidolgozása terén és a szövetkezeti, illetve mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog elméleti megalapozásában. A bűnügyi tudományok területén megemlítendő a kriminológia, a közlekedési büntetőjog, a büntető igazságszolgáltatás és bizonyos büntetőjogi alapkategóriák (gondatlanság) kutatásában elért eredmények. A nemzetközi közjogban jelentős eredmények születtek a nemzetközi szerződések jogának területén, valamint az új államok nemzetközi jogi státusza vonatkozásában.

14. A tudományterületen hiányosságok is tapasztalhatók.

a/ Bár az állam- és jogtudományi kutatók a marxizmus talaján igyekeznek a tudományt művelni, kevésbé foglalkoznak a marxista-leninista tudásuk elmélyítésével, korszerűsítésével, meglehetősen gyakori a szimplifikálás, sőt meglehetősen széles körben elterjedt a dezideologizáltság és az elmélettől való távoltartás. Ez egyebek között arra vezet, hogy több területen - különösen az oktatásban (VII. rész) - mégvannak hadállásai egyfajta "szocialista pozitívizmus"-nak, amely megelégszik jogszabályok bemutatásával, csak-jogi elemzésekkel vagy tények pusztá közlésével egészíti ki a jogi elemzést, de a társadalmi totalitást nem tartja szem előtt.

b/ Bizonyos területeken még ellenállás mutatkozik a ténykutatásokkal és a jogösszehasonlítással szemben; az előbbi anyagi eszközök, az utóbbi a nyelvtudás hiányára is visszavezethető. A ténykutatásokkal kapcsolatos további probléma, amely az a) alattiakkal szintén összefügg, az, hogy az ilyen kutatások eredményeinek elméleti szintre emelése rendszerint elmarad. Különlegesen nagy problémák vannak az interdiszciplináris módszerrel kapcsolatban: ezt egyrészt a képzési struktúra és a hagyományok, a nagyfoku specializálódás gátolja, másrészt az, hogy e módszer konkrét miben-

létét eddig még nem tisztáztuk. Bár e módszer alkalmazásának szervezeti formáit is ki kell alakítani, a kérdés elsősorban elvi tisztázást és megfelelő tervezést igényel.

c/ A tudományterület művelőinek nincs erejük ahhoz, hogy minden lényeges területen számottevő kutatásokat folytassanak. A legfontosabb területeket számba véve elsősorban az államelméleti kutatások gyér voltát kell megemlíteni; ide tartozik az állami és társadalmi mechanizmus viszonyának a vizsgálata, a kezdeti eredmények ellenére a családjogi jogi-szociológiai művelése, az iparjogvédelem területe, ahol országosan csak egy kutató foglalkozik főhivatásszerűen az idevágó kérdésekkel és egy mégoly sikeresen működő társadalmi szervezet sem oldhat meg elméleti kutatási feladatokat, a bűnügyi tudományok területén a büntetvégrehajtással kapcsolatos kutatómunka, a vagyon elleni bűncselekmények kutatása. Ez a jelenség részben a káderhelyzet fent említett jellegzetességeire vezethető vissza, részben a tudományterület nagyfokú koordinálatlanságára; erről a 18. pontban lesz szó.

c/ Az állam- és jogtudományi viszonyok állapota

15. Az állam- és jogtudományok anyagi ellátása - eltekintve az OTTKT-főirányok keretébe tartozó kutatásoktól - rendkívül alacsony szintű. Ez a megállapítás még akkor is megállná a helyét, ha e tudományterület ma is kizárólag "könyvtudomány" volna, mert a jogirodalom egyre nagyobb mértékben növekszik, a könyvek és folyóiratok ára egyre magasabb, és ma már óhatatlanul szükséges a külföldi jogirodalom és források nyomon követése. Azzal pedig az anyagi ellátás ugyyszólván egyáltalán nem számol, hogy az állam- és jogtudományoknak költséges ténykutatásokat is kellene végeznie, díjazott kutatási szerződések kötésére pedig - ide nem értve az egyes kutatóknak adott személyes megbízásokat - alig van lehetősége. Különösen súlyos a helyzet a jogi karokon. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán például egy-egy tanszék a létszámtól függően

egy évre 10-30 000 forintot költhet tudományos és oktatási költségekre (könyv- és folyóiratbeszerzés, gépeltetés, fordittatás), valamint berendezési és felszerelési tárgyak (függöny, könyvszekrény stb.) vételére együttesen.

16. A tudományterületen a publikációs lehetőségek meglehetősen jók. A könyvkiadást tulnyomórészt az Akadémiai Kiadó és a Közgazdasági és Jogi Kiadó végzi. Itt elsősorban az átfutási idő megnövekedése okoz problémát. A tudományterület három kari folyóirata, illetve sorozata, az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet sorozata, valamint az Állam- és Jogtudományi Intézet Állam- és Jogtudomány c. folyóirata - külföldiektől eltekintve - csak a saját kutatóinak, illetve oktatóinak a publikációit közli; a jogi karok lehetőségei e téren kisebbek, mint az intézeti kutatóké. A tudományterület minden dolgozója publikálhat az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóiratában, a Jogtudományi Közlönyben, az Állam - és Igazgatásban, amely államjogi, államigazgatási jogi és pénzügyi jogi tanulmányokat közöl (e kettőben egy ivnél hosszabb tanulmányok alig jelenhetnek meg), a Magyar Jogban, ahol jobbra gyakorlati jellegű dolgozatok jelenhetnek meg, a Belügyi Szemlében, ahol a bűnügyi tudományok körében szintén elsősorban gyakorlati témájú munkákra van papír, kisebb mértékben, de hosszabb terjedelemben publikálhatnak a IX. Osztály folyóiratában, a Gazdaság- és Jogtudományban is. Két ívet meghaladó tanulmányok publikálására a budapesti jogi kari oktatóknak ugyyszólván nincs lehetőségük. Ezen újabban valamit segítenek a belső, sokszorosított jogágazati sorozatok. A történeti diszciplinák művelőinek publikációs lehetőségei viszonylag csekélyek a folyóiratokban: eddig három tanulmánykötetük jelent meg.

17. A tudományterület légköre nem mondható sem teljesen harmonikusnak, sem kimondottan rosznak. Olyan kedvezőtlen jelenségek az elmúlt években nem voltak, amelyek különösebb figyelmet "érdemeltek" volna, de természetesen - nem csekély számmal - vannak olyan személyi ellentétek, amelyek a tudományos tevékenység rovására mennek. Ezek az ellentétek sok területen nehezítik a terület megszervezését, koordinálását.

A tudományos morállal számottevő problémák nincsenek. Monopólium olyan értelemben nincsen, hogy véleményeket elfojtanának vagy valakit a publikálástól, nézetei terjesztésétől elzárnának, olyan értelemben azonban a legutóbbi időig tapasztalható volt, hogy a kulcspozíciókat viszonylag kevesen foglalták el. Ezen a téren van némi javulás; megkezdődött a jogágazatok vagy kutatási témák központi kutatóhelyeinek decentralizációja [pl. Pécs: családjog, biztosítási jog; Budapest, Jogi Kar: szövetkezeti (termelőszövetkezeti) jog és földjog].

A vitaszellem kevésbé fejlett, de időnként vannak viták; több éve folyik egy színvonalas vita a tulajdonjogról és egy a jogrendszer fejlesztését célzó vita a szövetkezeti, illetve mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogról. A megjelent tudományos munkák ismertetése során többnyire csak csekély jelentőségű ellenvetéseket tesznek, gyakran mintegy "illendőségből". Bár tudományos felfogás érvényesül és mindegyiknek gyakran több követője van anélkül, hogy ezek klikkekbe tömörülnek.

18. Talán a legmegoldatlanabb probléma a koordináció. Egy-egy jogágazatot általában négy kutatóhelyen is művelnek, mégpedig szükségképpen, hiszen a három jogi karon minden jogágot művelni kell és az Intézet is műveli a jogágazatok jó részét (sőt állandó nyomás alatt áll, hogy a nem művelteket is művelje). Bár természetes volna az egyazon jogágazattal foglalkozók együttműködése, ez igazán csak a kormánysszintű főirányok körében valósul meg, bár ott sem tökéletesen. Számottevő koordinációs tevékenység fo-

lyik az Állam- és Jogtudományi Intézet részéről a Jogi Enciklopédia elkészítése érdekében. Ezenkívül csupán a bűnügyi tudományok és a jogtörténet területén van rendszeres koordináció; az utóbbi területen a IX. Osztály Jogtörténeti Munkaközösséget hozott létre. Még kevésbé lehet a jogágazatok közötti koordinációról beszélni. Némely területen olyan ellenállás van a koordinációval szemben, hogy e kérdésben az Állam- és Jogtudományi Bizottság, amely figyelmét csak a legutóbbi időben kezdte erre a kérdésre fordítani, eddig ezen a téren tehetetlennek bizonyult. Ehhez járul a tervezés alacsony szintje a jogi karokon, ahol a hatékony tervezés feltételei jóval kevésbé vannak meg, mint a kutatóintézetekben: a karok tudományos tervei jórészt egyéni tervek összegezéseként állnak össze, gyakran a tanszéki terveknek sincs - és kislétszámú tanszékeken nem is igen lehet - kirajzolódó profiljuk. Kollektív jellegű kutatótevékenység jóformán csak az Állam- és Jogtudományi Intézetben folyik. Mindez gátolja az ésszerű témakonzentrációt is.

IV. A tudományterület belső kapcsolatai

19. A tudományterület belső kapcsolatai igen intenzívek. Többé-kevésbé rendszerezések ezek a kapcsolatok az Országgyűlés Jogi, Igazgatási és Igazságügyi Bizottságával és a Tanácsszervek Osztályával, a Legfelsőbb Birósággal és az Igazságügyi Minisztériummal (az utóbbi kettő az Állam- és Jogtudományi Intézettel, az Igazságügyi Minisztérium pedig a jogi karral is szerződésben szabályozta együttműködését), a Legfőbb Ügyészséggel és a Belügyminisztériummal, a Külügyminisztériummal, a gazdasági minisztériumok jórészeivel, megyei bíróságokkal, a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsával, az Állami Biztosítóval, a Magyar Nemzeti Bankkal, és az Állami Fejlesztési Bankkal, a Magyar Iparjogvédelmi Egyesülettel, a Jogi Továbbképző Intézettel és a Magyar Jogász Szövetséggel. Különösen szorosak a kapcsolatok a budapesti Jogi Kar és az Állam- és Jogtudományi Intézet között.

A kapcsolat szakvéleményének adásában, fontos jogszabályok előkészítésében való közreműködésben, a Legfelsőbb Biróság elvi jellegű döntéseit meghozó ülésén való részvételben, kismértékben kutatási szerződések lebonyolításában áll. A jogtudomány művelői a Külkereskedelmi Minisztériumhoz kapcsolódva nagymértékben működnek közre a KGST Állandó Jogi Értekezlete magyar tagozatának, munkacsoportjainak és a nemzetközi munkacsoportoknak a tevékenységében. Az Állam- és Jogtudományi Intézet előadók-kal közreműködik az Igazságügyi Minisztériumban, a Legfelsőbb Biróságnál, egyes tanácsok Továbbképző Intézeteiben, oktatási igazgatóságain és a Szakszervezetben szervezett ideológiai képzésben.

V. A tudományterület nemzetközi kapcsolatai és helyzete

20. A hazai állam- és jogtudományok jelenléte a nemzetközi tudományos életben igen pozitív visszhangot vált ki, a szocialista országok egyik élvonalba tartozó jogtudományának tekintik a magyar jogtudományt. Nemegyszer innen indulnak ki vagy itt kerülnek szintetizálásra olyan elméleti vagy módszertani kezdemények, amelyek a szocialista állam- és jogtudományok fejlődését nemzetközileg előmozdítják. A külföldi meghívások és tanulmányok írására szóló felkérések száma állandóan növekszik, a magyar jogtudomány termékeit külföldi munkákban gyakran recenzeálják és meghivatkozzák. Az állam- és jogtudományok terén továbbá hosszú ideje igen aktív, kezdeményező tevékenység folyik magyar részről mind szocialista, mind kelet-nyugati viszonylatban; nemzetközi kapcsolatai - nemzetközi jogtudományi és hazai társadalomtudományi összehasonlításban is - igen jók. Magyar javaslatra honosodott meg a szocialista intézeti igazgatók rendszeresen megtartott értekezlete. Az Állam- és Jogtudományi Intézet több mint egy évtizede rendszeresen minden évben más-más jogágazat körében konferenciát rendez szocialista részvétellel. A kapitalista országok tudósainak rész-

vételével is több konferenciát rendeztek az állam- és jogtudományi kutatóhelyek. Az Állam- és Jogtudományi Intézetnek együttműködési szerződése van több szocialista intézettel, közös kutatási témákban is megállapodtak, ezekben azonban érdemi munka, valóban közös kutatás aligha folyik. Az Egyetemek, illetve a jogi karok barátsági szerződéseket kötöttek külföldi egyetemekkel (pl. az ELTE-nek 15 egyezménye van, az ELTE jogi karának 2), az ELTE jogi karának államigazgatási jogi tanszéke rendszeres kutatási kapcsolatban van a leningrádi megfelelő tanszékkel. Az Állam- és Jogtudományi Intézet kezdeményezésére 2-3 évenként kétoldalu tudományos konferenciákra kerül sor több jogágazat területén szovjet, jugoszláv, francia, angol és USA-kutatókkal, nem kizárólag intézeti kutatók részvételével. Az UNESCO által támogatott International Association of Legal Sciences most választott magyar elnököt. Mintegy tizen irtak, illetve irnak tanulmányokat az Összehasonlító Jog Nemzetközi Enciklopédiájába, amely a most említett szervezet égisze alatt készül és jelenleg a világ legnagyobb szabásu jogtudományi vállalkozása. A jogösszehasonlítás legnagyobb hatókörű szervezetében, az Académie de Droit Comparé-ban van magyar akadémikus és levelező tag; a négyévenkénti kongresszuson a magyar jogtudomány 1953 óta részt vesz, számos képviselője tartott e kongresszusokon általános referátumot. A magyar részvétel megbecsülését jelzi, hogy az Académie következő, 1978. évi világkongresszusát Magyarországon rendezi, az elsőt, amelyet szocialista országban tartanak meg. A Strassbourgban székelő Nemzetközi Összehasonlító Jogi Fakultás irányításában a magyar jogtudomány részt vesz, ott rendszeresen több magyar előadó működik és több magyar hallgató tanul; magyar kezdeményezésre az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent Fakultás tankönyve a szocialista jogokról francia nyelven. A KGST keretében folytatott jogi munka elvi-elméleti kérdései köréből rendezett nagyszámu konferencián a magyar jogtudomány rendszeresen részt vesz. A magyar állam- és jogtudományok szocialista elismerésének fontos jele az, hogy a

Szovjetunió Tudományos Akadémiájának egyetlen szocialista jogász külső tagja magyar.

21. Emellett jónéhány jogágazat is fenntart szervezett kapcsolatokat: az államelmélet a Nemzetközi Politikatudományi Társasággal, a jogelmélet a Nemzetközi Jogi és Társadalomfilozófiai Társasággal, a munkajog a Droit du Travail et de la Sécurité Sociale elnevezésű nemzetközi szervezettel, amelynek kongresszusaira magyar főreferátumok is készültek, a bűnügyi tudományok a Nemzetközi Büntetőjogi Társasággal, amelynek XI. világkongresszusát nagy sikerrel rendezte meg Magyarország, elsőként a szocialista országok között; a Nemzetközi Kriminológiai Társasággal is szorosak a kapcsolatai. A nemzetközi közjog tevékenyen vesz részt a tekintélyes International Law Association munkájában. Jól szervezték a szocialista nemzetközi kapcsolatok a jogelmélet, a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog, a polgári eljárásjog, és a családjog területén, továbbá a Kelet-Nyugat kapcsolatokra is kiterjedően a jogtörténet területén is.

22. Az állam- és jogtudományok művelői rendszeresen részt vesznek gyakorlati célkitűzésű nemzetközi szervezetek elméleti szintű tevékenységet is igénylő munkájában: az ENSZ nemzetközi közjogi és a nemzetközi gazdasági kapcsolatokkal foglalkozó szervezeteiben, a Magánjog Egységesítésére alakult Nemzetközi Intézet (Róma) több bizottságának munkájában; a KGST-ben folytatott tevékenységet ld. a 19. pontban.

23. A magyar állam- és jogtudományok külföldön való jelentkezése elsősorban nyugati viszonylatban tekinthető kedvezőnek. A tudományterület fontosabb monográfiái mondhatni rendszeresen megjelennek többnyire angol, ritkábban francia és német nyelven. Eddig husznál több ilyen könyv jelent meg az Akadémiai Kiadó gondozásában, Párizsban pedig francia nyelven kiadtak magyar szerzőktől egy tanulmánykötetet, "Le droit hongrois" címmel. Idegen nyelvű folyóirat az Akadémia Acta Iuridica-ja, a budapesti Jogi Kar Annales-ei és a Magyar Jogász Szövetségnek pénzhiány miatt jelenleg szünetelő Revue de droit hongrois-a, amely angol és orosz nyelven is megjelent. Az Académie de Droit Comparé kongresszusainak

magyar tanulmányai 1966 óta idegen nyelven megjelennek; ugyanez általában a helyzet a Magyarországon szocialista jogászok részvételével tartott évenkénti konferenciákkal, az International Law Association keretében készített magyar tanulmányokkal és a jogtörténeti nemzetközi együttműködés során készült tanulmányokkal. Szocialista és burzsoá folyóiratokban is sok tanulmányt publikálnak magyar szerzők.

24. A tudományos célú kiutazás lehetőségei a legutóbbi időig az Állam- és Jogtudományi Intézetben kielégítőek voltak, a jogi karokon azonban ezek a lehetőségek jóval gyérebbek, bár az Intézet intézeti delegációkban is többször biztosít helyet jogi oktatóknak.

25. A nemzetközi kapcsolatokkal problémák is vannak.

a/ A bővülő kapcsolatokkal a káderfejlesztés nem tud lépést tartani. Ehhez járul az is, hogy a legutóbbi időben a tudományos kiutazási lehetőségek érezhetően csökkentek.

b/ A magyar erőfeszítések ellenére sem megoldott a szocialista kutatók koordinált együttműködése a nemzetközi szervezetekben és kongresszusokon; a nemzetközi munkamegosztás foka sem kielégítő.

c/ Alighanem ez is oka annak, hogy a részvételhez viszonyítva több szervezetben viszonylag kevés vezető hely jut a jogtudomány szocialista- és ezen belül magyar - művelőinek.

d/ Az idegen nyelvű publikációk terjesztése jobb is lehetne.

VI. Várható fejlődési irányok

26. Az állam- és jogtudományok területén a jövőbeli tendenciákat eleve jóval kevésbé lehet konkretizálni mint pl. a természettudományok egyes ágaiban. Ehhez járul az is, hogy az objektive kibontakozni látszó tendenciák sorsa nagymértékben függ a káderhelyzet alakulásától, arra is tekintettel, hogy az említett nagyfokú specializáltság folytán a káderátcsoportosítás lehetőségei korláto-

zottak. Kivánatos volna pl. eddig nem vagy alig kutatott témákban megkísérelni a társadalmi igények kielégítését, ezt azonban a káderhelyzet aligha teszi lehetővé. Ebben a helyzetben az e részben kifejtettek nem alapulnak eléggé szilárd talajon.

27. A kiemelt kutatási főirányok területén a kutatások elmélyülése és kiszélesedése biztosra vehető. A "szocialista vállalat" területén előtérbe kerül a vállalat belső szervezetének problematikája, valamint a vállalat és szövetkezet együttes összehasonlító kutatása.

28. Az államelméletben - az interdiszciplinaritás fokozásával - várható a jogi elemek megtartása mellett a politikatudományi elemek fokozottabb kutatása. A jogelmélet területén a legújabbban kidolgozott alapkoncepció (13. pont) továbbfejlesztése, további gazdagítása várható, valamint az, hogy az eszmétörténetre nagyobb súly fog esni. Az államigazgatási jog területén várható a tudomány interdiszciplináris kiszélesítése, az államigazgatás szintetizálásának megkezdése. Nemzetközi közjogi területen a KGST nemzetközi közjogi státuszának, strukturájának, döntési mechanizmusának kutatása remélhetőleg kilép jelenlegi kezdetleges állapotából. A büntető tudományok körében a büntetésvégrehajtás - különösen a dekriminalizáció - és a matematikai módszerek alkalmazása területén várható jelentős előrelépés, és várható a büntetéstan (pönológia) önállósulása. A munkajog és szövetkezeti (mezőgazdasági, termelőszövetkezeti) jogban a tudományág elméleti megalapozása terén a jelentős előrelépés elméleti feltételei adottak. A polgári jogban jelentős haladás várható a gazdaság és jog viszonyának a jogelméleti szintet megközelítő elméleti kutatásában, a jogi személyek tanának továbbfejlesztésében, valamint a szerződéselmélet ugyanilyen szintű kutatásában; mindez a szocialista polgári jog elmélete távlatilag kitűzött építésének körébe tartozik.

29. Módszertani vonatkozásban várható a szociológiai módszerek fokozott igénybevétele, bizonyos területeken rendszeressé válása, és ezzel kapcsolatban e módszerek alkalmazása elméleté-

nek fejlesztése. Mint már kifejtésre került, igen nagy a társadalmi igény komplex kutatások iránt, és ez az interdiszciplinaritás fokozódását alighanem kikényszeríti. Ez az igény elsősorban a népgazdaság jogintézményei vonatkozásában áll fenn. Előrelépés ezen a téren ebben a tervidőszakban elsősorban a felelősség jogágazati rendszereinek a népgazdaság körében való együttthatása, a népgazdasági jog felelősség rendszerének kiépítése kérdésében várható.

VII. Az oktatás helyzete

30. Az egyetemi oktatásban szerencsésen egészítik ki a jogi tárgyakat a jogot megalapozó és a jogászai tevékenységet segítő tárgyak (I. d.). Az oktatás struktúrája azonban nem szilárdult meg; bár a legutóbbi években a reformmunkák szüneteltek, az egyik reform követi a másikat. Jelenleg tervezik a jogi felsőfoku oktatásnak egyetemi és főiskolai oktatássá átszervezését; az utóbbit az államigazgatás terén a meglevő intézmény (a Tanácsakadémia) továbbfejlesztésével; a Rendőrtiszti Főiskola vonatkozásában ez már be is következett. Az egyre nagyobb mértéket öltő káderhiány, amely Kelet-Magyarországon különösen égető, napirendre tűzte a Debrecenben hajdan működött jogi kar visszaállítását. A helyi szervek segítőkészsége ehhez megvan, azonban nagyon kérdéses, hogy a már vázolt káderhelyzetre tekintettel miképpen lehet színvonalas oktatógárdát erre a célra előteremteni. Rendkívül megnehezíti az oktatást a jogszabályok sűrű változása: kiérlelt tananyagok nem tudnak ezzel lépést tartani.

31. Az oktatási struktúra az állam- és jogtudománynak az I. részben leírt széttagoltsága folytán óhatatlanul jogágazatok szerint széttagolt. A néhány éve bevezetett ágazati képzés egyik célja az volt, hogy a kötelező tárgyak keretében külön-külön oktatott jogágazatok jogának együttthatását komplex módon tárgyalja; valójában azonban - bizonyos körben mutatkozó ellenállás, az ilyen komplex

módon való előadásra való felkészületlenség és a külső előadók bevonásának pénzügyi nehézségei miatt - alig sikerült ebben a kérdésben előre lépni.

32. A leglényegesebb hiányosság az oktatásban abban áll, hogy - bár bizonyos javulás ezen a téren az utóbbi években tapasztalható - az sok területen ma is inkább kedvez azoknak, akiknek a memóriája igen jó, szövegek megtanulására való készsége nagyon fejlett, hosszú felsorolásokat tud "bemagolni" és legalább a vizsgáig fejben tartani, semmint azoknak, akiknek a gondolkodási készsége fejlett. Több területen érvényesül az a felfogás, hogy a jogágazat szinte minden technikai részletkérdését is meg kell tanítani, noha a képzési cél olyan jogászok képzését írja elő, akik a jogászai gondolkodást elsajátították, a gyorsan változó joganyagban el tudnak igazodni, a változó helyzetekkel tovább tudnak fejlődni. A tételes jog oktatása természetesen mellőzhetetlen, a kérdés csupán az, hogy milyen módszerrel és milyen részletességgel oktassák, hogyan kerüljék el azt, hogy a sok jogszabály-részlet elhomályosítsa a jogintézmények társadalmi-jogi karakterét. Vannak jogágak és jogterületek, amelyeknek az oktatási koncepciója sem kiérlelt. A tankönyveknek az a tendenciájuk, hogy kiadásról kiadásra hosszabbak legyenek. Mindez abba az irányba hat, hogy az oktatásban nagymértékben pozitivistá gyakorlat alakuljon ki. Erre akkor is fel kell hívni a figyelmet, ha e jelenség nem általános. Különösen színvonalas nem egy tudományos diákkör munkája; ezek több tagját kari vagy intézeti kutatásokba is bekapcsolták.

33. Különösen alacsony a nyelvoktatás hatásfoka; ez részben a hallgatók jó részének szemléleti hiányosságára vezethető vissza, részben pedig a középiskolai nyelvoktatás hiányosságaira.

34. Az oktatók többsége jól felkészült, a színvonal mégis egyenetlen. Ennek egyik oka az országos összehasonlításban is rendkívüli munkateher; a létszámnormák nincsenek tekintettel a nagylétszámú esti és levelező tanfolyam oktatási szükségleteire. A

másik ok abban keresendő, hogy a káderkiválasztás nem mindig eléggé körültekintő, és, hogy aki egyszer gyakornoki kinevezést kapott, az a karoktól legfeljebb a saját akaratából vagy valamilyen súlyos fegyelmi vétség miatt megy el. Ugyancsak nagy gondot okoz az adminisztratív dolgozók kis száma és - főleg Budapesten és Szegeden - a teremhiány.

35. A tudományos továbbképzés az országosan létrehozott keretekben folyik. Az aspiránshelyek száma elmarad az igényektől, ugyanakkor az is tapasztalható, hogy egyes területeken a meghirdetett aspiranturát nehéz betölteni. Általában a kandidátusi fokozat megszerzése túlságosan hosszú ideig - gyakran 10-15 évig is - tart; ennek okait a káderkiválasztásban, a témaválasztásban, a kutatási feltételek biztosításának a hiányában kell elsősorban keresni. Ezenkívül a még elfogadható kandidátusi és doktori disszertációval szemben támasztott követelmények meglehetősen alacsony szintre szálltak le; ez egyelőre csak nagyon nehezen megfordítható folyamatnak látszik, mert a gyakran mutakozó elvtelenség mellett bírálók és jelöltek gyakran "igazságtalan"-nak érzik azt, hogy olyan teljesítménnyel ne lehessen fokozatot szerezni, amilyenvel másnak már sikerült fokozatot elnyernie. Ugyancsak a színvonal csökkentése irányában hat az, hogy az oktatói és kutatói előlépés a tudományos fokozatok megszerzésétől függ, és ezért egzisztenciális kérdés. Emellett - és részben mindezek folytán - gyakori az előopponensek és opponensek liberalizmusa; előrordult az is, hogy a IX. Osztály hozott liberális döntést a doktori kérelmek véleményezése során.

A gyakorlati továbbképzés céljára az ELTE keretében országos hatáskörrel két éve Jogász Továbbképző Intézet alakult; ez rövid fennállása alatt rendkívül kiterjedt munkát végzett, igen sok előadót mozgósított, és fokozatosan átveszi a továbbképzés tetemes részét - beleértve a jogász szakvizsgákra való előkészítést is - a jogászai munkahelyek jó részétől. Itt a színvonal kellő szinten tartására kell elsősorban figyelmet fordítani, és nemegyszer szembe kell szállni a hallgatók merőben prakticista igényeivel.

VIII. Határozati javaslat

1. Az Elnökség az állam- és jogtudományok helyzetéről szóló beszámolót az alábbi megjegyzésekkel elfogadja.

2. Az állam- és jogtudományok az elmúlt időszakban mind a marxista állam- és jogtudományi elmélet továbbfejlesztése, mind a gyakorlattal való együttműködés, mind a nemzetközi kapcsolatok szervezése és lebonyolítása területén jelentős eredményeket értek el, a velük szemben támasztott társadalmi elvárásoknak lehetőségeikhez mérten általában eleget tudtak tenni. Eredményei jól megalapozzák a tudományterület további fejlődését, társadalomtudományá válásának általánossá, teljessé tételét.

3. Ennek alapvető feltétele a marxista-leninista tudás állandó fejlesztése és elmélyítése általában is, de elsősorban a kutatott témákkal való konkrét összefüggésben, valamint társadalmi-gazdasági viszonyaink behatóbb ismerete. Ugy kell az állam- és jogtudományokat művelni, hogy abba az elméleti összefüggések és az ideológiai tényezők is szívnálisan beépüljenek. Erre a téma-választás és a munkák értékelése során is figyelemmel kell lenni.

4. A továbbfejlődés központi kérdése a jogágazatok elméletének kiépítése, amelynek során nemcsak a magyar jogra kell tekintettel lenni, hanem az egész szocialista jogra, vitában a burzsoá jogfelfogással. Az államelméleti kutatásokat fejleszteni kell, fokozott mértékben figyelembe véve annak politikatudományi elemeit.

5. Az állam- és jogtudományok leggyengébb láncszeme a koordináció. Az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának elsőrendű feladata, hogy ezen a területen jelentősen előre lépjen, és ezzel lehetővé tegye az ésszerű témakonzentráció fokozását is. Az állam- és jogtudományok decentralizált koordinációja érdekében az Állam- és Jogtudományi Bizottság egyes jogágazatokban vagy jog-

területeken bizza egy-egy kutatóhelyre a koordinációs feladatokat (például családjog: Pécs, környezetvédelem joga: Gödöllői Agrártudományi Egyetem Jogi Tanszéke, szövetkezeti jogi és földjogi intézet: ELTE, munkajogi kutatócsoport; ELTE, nemzetközi magánjog: ELTE stb.) A koordináció hatékonyabbá tétele és kutatási csoportok képzése érdekében ezeken a kutatóhelyeken támogatni kell néhány egyetemi intézet vagy kutatócsoport létesítését. Megfontolandó "A bűnözés elleni küzdelem problémáinak tudományos vizsgálata" c. interdiszciplináris témának minisztériumi szinten kiemelt témává tétele.

6. A sok területen mutatkozó káderhiánynak új tudományos státuszok létesítésével való betöltése és átcsoportosítással való megoldása a közeljövőben csak kevésbé lehetséges. Az azonban lehetséges, hogy egyazon jogágazon belül fokozott gondot fordítanak arra, hogy a társadalmilag kevésbé jelentős témákról fontosabb témákra térjenek át; ez koncepciózusabb tervezést igényel. Enyhíthető a káderhiány a gyakorlatban működő elméleti vénájú jogászok fokozott és szervezettebb bevonásával, például a frissen végzett legkiválóbb tudományos diákköri tagok munkaközösségekbe szervezésével és a tudományos munkába való bekapcsolásával. Különös gondot kell előmozdítani a fiatal kutatók fejlődését, kezdettől fogva rájuk szabott olyan tudományos jellegű feladatokkal kell őket ellátni, amelyek jó elvégzése erőfeszítést kíván és sikerélményt ad. A közismert nagy szemléleti, anyagi és adminisztratív természetű nehézségek ellenére törekedni kell minőségi cserékre; felvethető annak lehetővé tétele, hogy a tudományos és oktatási kutatóhelyek több gyakornokot vehessenek fel, mint amennyi a kutatóhelyen maradhat, hogy akkor lehessen új munkatársat választani, amikor az intézménynek már van képe a jelentkezők tudományos képességeiről.

7. Az MTA Elnöksége felkéri az Oktatási Minisztériumot, hogy fontolja meg a jogi egyetemi oktatás és kutatás személyi és dologi feltételei megjavításának lehetőségeit, az e beszámolóban kifej-

tettek szellemében határozza meg a tankönyvekkel és jegyzetekkel szemben támasztott követelményeket, vessen gátat a tananyagok állandó növekedésének, és hasson oda, hogy a tananyagok szerzői és lektorai az e beszámolóban kifejtetteknek megfelelően folytassák tevékenységüket.

8. Az állam- és jogtudományi aspiránshelyek számát szükséges megemelni. Az aspiránshelyek meghirdetésénél figyelembe kell venni azt is, hogy kiemelkedő társadalmi jelentősége nemcsak a kiemelt témáknak van, hanem olyan tudományterületeknek is, amelyekben az elnéptelenedés veszélye viszonylag rövid távon az oktatás lehetetlenné válásával fenyeget.

9. Fokozatosan kell törekedni a szociológiai módszerek és a jogösszehasonlítás általános elterjesztésére már a kandidátusi témakijelöléseknél és a kidolgozásuk irányítása során is. A komplex kutatások meghonosítására és szervezésére fokozott gondot kell fordítani; ennek érdekében az interdiszciplinaritás gyakorlatát - a kezdetleges módszerektől a teammunkáig terjedő skálán - el kell terjeszteni. Ehhez szükséges a jogágazati korlátoltság csökkentése. Tanulmányozni kell az operációkutatás és számítógépes kutatás lehetőségeit a jogtudomány területén.

10. Fokozni kell az erőfeszítéseket a szocialista állam- és jogtudományi intézményekkel való kapcsolatok érdemibbé tétele érdekében, valamint további kezdeményekkel törekedni kell elérni a szocialista jogászok együttműködésének intenzívebbé tételét, elsősorban a nagy nemzetközi állam- és jogtudományi szervezetekben.

11. A közművelődéssel kapcsolatos feladatok ellátásában az állam- és jogtudományok művelőinek az eddiginél szélesebb körét kell bevonni.

12. A tudományos és oktatási feladatok maradéktalan megvalósításához, a tudomány- és oktatási politika hatékonyságának nö-

veléséhez - különösen az egyetemi kutatóhelyeken - szükséges a személyi és anyagi feltételek jelentős mértékű megjavítása.

13. Az MTA Elnöksége a beszámolót és határozatát a leginkább érintett állami szervek vezetőinek tájékoztatás és esetleges intézkedések megtétele végett megküldi. Hozzájárul a beszámolóhoz és az elnökségi határozathoz a IX. Osztály folyóiratában való közzétételéhez.

AZ ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYOK HELYZETE^x

Az állam- és jogtudományok helyzetéről szóló beszámolót a Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya terjesztette az Elnökség elé. A beszámoló nyolc részre tagolva foglalkozott az állam- és jogtudományok kutatási területeivel, a tudományterület társadalmi és tudományos jelentőségével, a kutatási bázis jellemzésével és eredményeivel, a tudományterület belső kapcsolataival, nemzetközi kapcsolataival, a várható fejlődési irányokkal, valamint az oktatás helyzetével.

Az Elnökség 62/1976. számú határozata

Az Elnökség az állam- és jogtudományok helyzetelemzéséről szóló előterjesztést elfogadja, azt reálisnak, értékesnek tartja; mint az előterjesztés összefoglalóját tudomásul veszi a határozati javaslatban foglaltakat és a következőket határozza:

1. Az állam- és jogtudományoknak eddigi sikeres tevékenységüket fokozva még nagyobb mértékben kell kielégíteniök a gyakorlat tudományos tevékenységet igénylő szükségleteit. Ennek érdekében a tervező és koordinációs munkát fokozottan kell a gyakorlat vezető szerveivel összeegyeztetni. Felkéri az Elnökség a jogi gyakorlat vezető szerveit, hogy törekedjenek a gyakorlatban működők elméleti érdeklődésének fokozására.

^x Megjelent az Akadémiai Közlöny XXVI. (1977.) évfolyamának 2. számában, 31-32. oldal

2. A IX. Osztály a Társadalomtudományi Főosztály segítségével végezze el az MTA és az OM hálózatfejlesztési koncepciójának szintetizálását az állam- és jogtudományok területén. A gyakorlati szerveknél fellelhető tartalékok mozgósításával is javaslatot kell készíteni arra vonatkozóan, hogy milyen területeken és mely kutatóhelyeken van szükség koordináló alközpontok létesítésére. A javaslatokat sürgősségi szempontból rangsorolni kell.

3. Feltétlenül szükségesnek tartja az Elnökség azt, hogy a középiskolai és esetleg az általános iskolai oktatásban egy társadalomtudományi blokk keretében nagy súllyal szerepeljenek jogi ismeretek.

MELLÉKLETEK

A jogágazat-csoportok beszámolóinak kivonata^x

- I. Elméleti-történeti ágazatok
- II. Államjogi-államigazgatási jogi ágazatok
- III. Civilisztika
- IV. Bünygyi tudományok

^x A szempontok, melyek szerint a jogágazat-csoportok beszámolóí készültek:

1. A tudományterület körének meghatározása
2. A tudományterület társadalmi és tudományos jelentősége
2. A tudományterület hazai kutatási bázisának jellemzése és eredményei
4. A tudományterület belföldi kapcsolatai
5. A tudományterület nemzetközi kapcsolatai és helyzete
6. A tudományterület perspektívái, várható fejlődése
7. A tudományterület oktatásának helyzete
8. Egyéb
9. Összefoglaló értékelések és következtetések

A megadott szempontokat az anyagrészt nem követi minden esetben; eltérések vannak

I. ELMÉLETI-TÖRTÉNETI ÁGAZATOK

A. A jogelméleti tudományok helyzetéről szóló

jelentés rövid összefoglalása

1. A jogelméleti tudományok kutatási területe: a jog megjelenési formáinak elemzése, a jog társadalmi vonatkozásainak és összefüggéseinek kutatása, valamint a jogra vonatkozó legáltalánosabb törvényszerűségek megállapítása. A tudományterület következőképpen átfogja a polgári jogtudományon belül különálló szaktudományokká vált jogelméletet, jogszociológiát és jogfilozófiát.

2. A jogelméleti tudományok társadalmi és tudományos jelentősége mindenekelőtt azokban a társadalmi elvárásokban fejeződik ki, amelyek a társadalmi gyakorlatban merülnek fel. A jogelméleti kutatások elsősorban és alapvetően a bázis tudományos munkáját meghatározó távlati, középtávú és éves terveinek keretében folynak. A jogelméleti tudományok tudományos jelentőségét mutatja a jogelméletnek sajátos belső fejlődési törvényszerűségeiből fakadó az a specifikus helyzete, amit a jogelmélet a jogtudományok rendszerében elfoglalt, valamint az a visszhang, amelyet elért eredményei a hazai és nemzetközi tudományos és gyakorlati életben kiváltanak. A jogelméleti tevékenység nemzetközi elismerését mutatja a jogelmélet hazai művelőinek a különféle nemzetközi jogelméleti és jogtudományi szervezetekben, valamint a különböző jogelméleti rendezvényeken való részvétele.

3. A jogelméleti kutatások szervezeti bázisa az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, valamint a három jogi kar állam- és jogelméleti tanszékei. Különösen jogszociológiai szempontból jelentős az MTA Szociológiai Kutató Intézetében folytatott ez irányú kutatások. A tudományágon belül a koordinálás és kooperáció sajátos formái alakultak ki a jogelméleti kérdéseket kutató különböző szer-

vezetek és intézmények között. E kapcsolatok részben a kiemelt témák kutatása tekintetében alakultak ki, részben az azonos témát kutatók közvetlen személyes kapcsolatában. A jogelméleti kutatások alapvetően a kormány, illetve a tárcaszinten kiemelt következő kutatási témák keretében folynak: "A közigazgatás távlati fejlesztése" című országos távlati kutatási terv keretében a társadalom, az állam és a közigazgatás jogelméleti problémái; "A társadalmi tudat alakulása Magyarországon 1945-től" című téma keretében pedig a jogtudat vizsgálata.

4. A jogelméleti tudományok eleven kapcsolatban vannak a jogalkotási és a jogalkalmazási gyakorlattal, valamint a jogi oktatással. A joggyakorlattal való kapcsolat keretében a jogelméleti kutatók elsősorban az Igazságügyi Minisztérium törvényelőkészítő főosztályával, a Legfőbb Ügyészséggel, az Országgyűlés jogi- és igazságszolgáltatási bizottságával, a Legfelsőbb Birósággal, a megyei bíróságokkal, valamint a tanácsszervekkel működnek együtt. A jogelmélet művelői aktívan részt vesznek a jogelméleti oktatásban, a jogi továbbképzésben, és a jogászok jogi ideológiai képzésében. (Jogi Továbbképző Intézet, Igazságügyi Minisztérium, Legfelsőbb Biróság stb.)

5. A jogelméleti tudományokat illetően nemzetközi munkamegosztásról nem beszélhetünk, legfeljebb arról, hogy a szocialista országok jogelméleti kutatóbázisai kölcsönösen tájékoztatják egymást. Ez főként közös rendezvényekben, konferenciákban és kerekasztal-értekezletekben mutatkozik meg. A szocialista országok között kialakult együttműködés jele azok a közös tanulmánykötetek, amelyek a jogelmélet egyes problémái vonatkozásában születtek. A kapitalista országokban művelt jogelmélettel való kapcsolat elsősorban a jogfilozófiai világkongresszusokon való részvételben és a Nemzetközi Jog- és Társadalomfilozófiai Társaság munkájában való részvételben testesül meg. E körben kell még megemlíteni azokat a tanulmányokat és cikkeket, amelyek nyugati jogelméleti folyóiratokban és gyűjteményes kötetekben jelentek meg.

6. A tudományterület várható alakulását elsősorban a jelenlegi helyzet szilárdítása és további színvonalas fenntartása határozza meg. A jogelméleti kutatások fejlődése biztosítottnak látszik. Nagy általánosságban megállapítható, hogy a jogelméleten belül az arányokat illetően kevésbé művelt területnek tűnik: a jogelméleti tudományok eszmetörténete, valamint a jog belső logikai-nyelvi strukturális összefüggései.

7. A tudományterület oktatásával kapcsolatosan probléma nem merült fel. Új korszerű tankönyv megírása jelentkezik feladatként.

8. -

9. A jogelméleti tudományok strukturájában változás nem várható, de nem is szükséges. A feladat inkább a tudományos munka színvonalának megőrzése, a tudományág egyenletes fejlődésének biztosítása az eddigi ütemben történő fokozatos növekedés útján. Különös figyelmet érdemelnek a jogszociológiai, elsősorban empirikus kutatások gazdasági kihatásai.

A szocialista országok jogelméleti kutatásai összehangolásának előmozdítására megfontolandó egy szocialista nemzetközi jogelméleti folyóirat megindítása. Ugyancsak célszerű a Nemzetközi Jog- és Társadalomfilozófiai Társaság egyes nemzeti tagozatainak közötti kapcsolatok erősítése, valamint az idegen nyelven történő publikációk szorgalmazása.

B. A magyar-, valamint az egyetemes állam- és jog-
történet helyzetéről szóló tudományági elemzés
rövid összefoglalása

1. A jogtörténeti kutatások területe az állam- és jogintézmények fejlődéstörténetét, valamint a tudománytörténetet és a metodológiát foglalja magában.

2. A jogtörténeti kutatások jelentősége különösen megnőtt a felszabadulás után. A tudományág jelentőségét a tételes jogtudományok terén jelentkező igények is növelték. A tudományág jelentőségét fokozta a jogtörténészek egyre szélesebb körben kialakult és mind színvonalasabbá váló nemzetközi kapcsolata.

3. A jogtörténeti kutatások bázisát alkotják egyfelől azok a kutatók, akik egyetemi oktatói vagy akadémiai státusban vannak; másfelől a különböző szakterületeken dolgozó jogtörténeti témából tudományos fokozatot nyert kutatók. Több mint két évtizede működik a Magyar Jogász Szövetség szekciójaként a jogtörténettel foglalkozók átfogó szervezete: a jogtörténeti szakosztály. A három jogi kar négy jogtörténeti tanszékét tömöríti a jogtörténeti munkaközösség.

4. A gyakorlati jogász szakterületek - különösen az Igazságügyi Minisztérium jelezte, hogy a jövőben is igénybe kívánja venni a jogtörténeti megalapozó kutatásokat. E téren azonban a kapcsolatok csak kialakulóban vannak.

5. A jogtörténeti kutatások nemzetközi kapcsolatai elsősorban a különböző tudományos konferenciákban és kerekasztal-értekezletekben mutatkoznak meg. Ezeknek a konferenciáknak a tudományos anyagát rendszerint publikálják, olykor idegen nyelven is.

6. A közeljövőben várható nagyobb terjedelmű, hosszabb kutatás eredményeit összegező monográfiák, valamint résztanul-

mányok megjelenése. Tematikailag a kutatás jelentősen a közigazgatástörténeti, illetve egyéb szakjogi intézménytörténeti kutatások felé fordul. Nagy súllyal szerepel a kutatásban a forráskiadás. A jogtörténeti kutatások irányát alapvetően a távlati kutatási tervek mutatják.

7. A jogtörténeti oktatás jó úton halad, nevezetesen arra irányul, hogy az állam- és jog intézményeit az egyes történeti kor-szakokban fejlődésükben mutassa be. A jogtörténeti tárgyak jelentősége tükröződik az 1960-as évek óta kibontakozó tananyag-korszerűsítési munkálatokban. Jelentős erőfeszítések történnek a modern elemző oktatás formáinak bővítésére. Az oktatás szempontjából jelentős az 1972-ben megjelent új jogtörténeti tankönyv.

8. -

9. A jogtörténeti kutatások tudományos feladataként jelentkezik új, ideológiailag és tudományosan megfelelő jegyzetek, tankönyvek és segédletek előkészítése. Az oktató-kutatók lehetősége a tudományos munkára oktatási feladataik miatt korlátozott. Ezért egyre inkább szükség van az oktatói munkától függetlenített kutatókra. Kíváncsnak tűnik a jogtörténeti kutatásoknak a szakjogtudományokkal való kölcsönös információjának alaposabb megszervezése. A jogtörténészek előtt álló feladatként jelentkezik az államigazgatási komplex tudományos kutatásba való bekapcsolódás. A jogtörténeti tudományok igénylik az MTA és az Oktatási Minisztérium fokozott segítségét a nemzetközi kapcsolatok ápolása érdekében. Szükséges a kutatói bázis erősítése, a káderutánpótlás fejlesztése, valamint a tudományág kutatói publikációs lehetőségeinek fokozott biztosítása.

C. A római jogról szóló helyzetjelentés rövid összefoglalása

1. A kutatás tárgya az egész római jog, tehát nemcsak a római magánjog, hanem a római közjog, eljárási jog, büntetőjog stb. E fő kutatási terület mellett sor kerül a római jog középkori és ujkori továbbélésének vizsgálatára és felderítésére.

2. A római jognak, mint tudománynak a jelentősége társadalmi vonatkozásban mindenekelőtt a képzettség, a műveltség fokozásában jelentkezik. A római jogi vizsgálódások elősegítik a gazdasági kapcsolatok jogának jobb, teljesebb megismerését és az azokban való eligazodást. A római jog tudományos jelentősége elsősorban történeti síkon jelentkezik, ennek keretében történet-dogmatikai bevezetést jelent a modern polgári jog vonatkozásában.

3. A római jog hazai kutatási bázisai a három tudományegyetem római jogi tanszékei. A római jogi kutatásokba bekapcsolódnak egyes ókor-történészek és az egyetemes jogtörténet kutatói is. A római jogon mint tudományágon belül, tulajdonképpen nem beszélhetünk koordinálásról. Komplex kutatásokról sincs szó.

4. A gyakorlati élettel - a tudományterület jellegére tekintettel - kapcsolat nem építhető ki. Ennek ellenére nem tapasztalható a római jogi kutatásoknak a való élettől elszakadása vagy elszigetelődése.

5. A római jog tudományát illetően nemzetközi munkamegosztásról tulajdonképpen nem lehet beszélni. Nemzetközi együttműködés csak egészen kivételesen és főként történeti vonalon észlelhető. A hazai romanisták munkássága és eredményei színvonal tekintetében a legjobb külföldi produkciókkal állnak egy szinten. A szocialista országokat illetően a hazai római jogi kutatás élenjáró helyet foglal el. Épp ezért meglehetősen nagy a nemzetközi érdek-

lódés. Ez elsősorban külföldi konferenciákon való részvételben, idegen nyelvű publikációkban és aránylag nagy kiadványcserében nyilvánul meg.

6. A római jog tudománya területén sem hazai, sem nemzetközi vonatkozásban nem várható lényeges változás. Egy immár kétezer éve művelt humán tudománynál rendkívüli újdonságokkal, a tudomány strukturáját és művelésének fő irányait megváltoztató véletlenekkel nem igen lehet számolni. A tudományág területén mind hazai, mind nemzetközi téren elsősorban jogtörténeti tendenciák látszanak a jövőben érvényesülni. A jövőbeni komplex feladatok megkívánják a jogtörténészek és a romanisták fokozottabb együttműködését.

7. A római jog oktatásának módszere nem megnyugtatóan tisztázott. Nehézséget okoz az oktatásban a szakmai utánpótlás biztosítása, nincs biztosítva a római jogi tanszékek személyi ellátottsága, megfelelő káderállománya.

8. -

9. Szükséges a római jogi káderállomány fiatalítása. Kíváncsú lenne, hogy az Állam és Jogtudományi Intézetben is folyjék római jogi kutatás. Az oktatás terén biztosítani kell a megfelelő óraszámot. Szükségesnek látszik szervezettebb kapcsolat kiépítése a római jogászok és az ókor-történészek között. Központi feladatként jelentkezik a középkori joganyag beszerzése.

II. ÁLLAMJOGI-ÁLLAMIGAZGATÁSI JOGI ÁGAZATOK

(Az államelméleti, alkotmányjogi, államigazgatási jogi, pénzügyi jogi és nemzetközi jogi kutatások értékelése)

A. Az államelméleti kutatások értékelése

1. Az államelmélet az állam- és jogtudományokon belül elhelyezkedő általános jellegű elmélet. A tudományelméletben uralkodó felfogás, hogy az államelmélet és a jogelmélet egységes tudományág, amely az állammal és a joggal foglalkozó általános tudományág, a tételes állam és jogtudományok és a történeti állam- és jogtudományok mellett. Ugy gondoljuk, hogy az egységes állam- és jogelmélet ilyen értelmű felfogása ma már nem tartható.

Az egységesként felfogott állam- és jogelmélet kutatóinak zöme kizárólag jogelméleti kutatásokkal foglalkozik, és ez összefügg az államelmélet viszonylagos elmaradottságával a jogelmélet-hez képest. A tudományági fejlődés objektív tendenciájaként emel-nénk ki, hogy a társadalom politikai rendszerének önálló kutatása a marxista politikaelmélet keretében fejlődik tovább, és ez alapvetően kihat az államelmélet alakulására. A szocialista társadalom politikai rendszerében az állam a politikai rendszer fókuszában helyezkedik el, de a politikai rendszer hatalmi-hegemon pozíciójában a marxista-leninista párt mint politikai-hatalmi szervezeti rendszer áll. Ennek elismerése szükségszerűvé teszi az államelméletnek az államra vonatkozó kutatásainak a kitágítását, az állam és társadalom összefüggéseinek keretében az állam és a pártszervezeti rendszer (mint alapvető és közvetlen meghatározó tényező) kapcsolatának a kutatását. Ez a hagyományos államelméleti keretekben már nem lehetséges. Az önálló marxista politikaelmélet - a társadalom politikarendszerét, mint egészét kutató tudományág -

az államra vonatkozó kutatásokat is magában foglalja. Tehát a politikatudományon belül el lehet különíteni az állami és a nem állami politikai szervezeti rendszerekre vonatkozó kutatásokat. Így az államelmélet a politikaelméleten belül viszonylag önálló kutatási terület, de nem önálló tudományág. Lényegesebb az az összefüggés, hogy a politikai rendszert mint egészt vizsgáló marxista politikai elmélet elkülönül a jogtudományoktól, köztük a jogelmélettől; azokon kívül helyezkedik el. Ugy érezzük, hogy ennek a - nem mindenki által elfogadott - tudományági fejlődésnek és differenciálódásnak az elismerése lényegesen kihatna mind a tudományos kutatásokra, azok jellegére, a problémának megfelelő adekvát szemlélet kiválasztására; mind pedig az oktatásra.

Az államelméleti kutatásokra alapvetően jellemző, hogy elszakadt a jogelméleti kutatásoktól. Az államelmélet területére lényegesen erősen hatoltak be a filozófiai és a történettudományi kutatások eredményei (pl. az állam elidegenedése, az állam és az egyén viszonya, az államtípológiai és a társadalmi-gazdasági formációk összefüggése, az államra vonatkozó elmélet-történeti irányzatok értékelése stb.) mint a jogtudományi és azon belül a jogelméleti tudományos eredmények.

Az államelméleti kutatások hosszú időn keresztül megrekedtek a történelmi materializmus tételeinek az államra való mechanikus alkalmazásánál, továbbá egyes politikai-ideológiai tételek mechanikus átültetésénél. Az államra vonatkozó kutatásokat hosszú ideig nehezítette a rendkívül szoros összefüggése a politikai dokumentumok ideológiai megállapításaival, amelyek mintegy kutatási és kötelező értelmezési keretet is jelentettek az államelmélet számára. Ez a tény összefügg azzal, hogy az állam és jogelmélettel foglalkozó kutatókon belül az államelmélettel foglalkozók száma lényegesen kisebb a jogelmélettel foglalkozókhoz viszonyítva.

2. Államelméleti kutatások Magyarországon a három Állam- és Jogtudományi Karon, továbbá (igen kis mértékben) az Áll-

lam- és Jogtudományi Intézetben, a Politikai Főiskolán és a Társadalomtudományi Intézetben folynak. A tudományos publikációk és a tudományos dolgozatok elemzése azt mutatja, hogy a szűkebb értelemben vett államelméleti kutatásokkal - tudományos igénygel - 4-5 fő, az államelmélethez szorosan kapcsolódó politikaelméleti és politika-szociológiai kutatásokkal további 4-5 fő foglalkozik rendszeresen. Ennek az összesen 8-10 kutatónak a megoszlása: Állam- és Jogelméleti Tanszékeken dolgoznak öten (Szegeden 2 fő, Budapesten 3 fő) 3-4 fő a TTI-ben és a Politikai Főiskolán, 1 fő a Szociológiai Kutató Intézetben. Összegezésként azt állapíthatjuk meg, hogy hazánkban nincs igazi vezető kutató bázisa az államelméleti (tágabban a politikaelméleti) kutatásoknak, ezért a tudományelméleti orientálás is hiányzik. A kutatóbázisok közül is kialakult koordinációról nem beszélhetünk, az egyes kutatók személyes kapcsolataira szűkül le a tudományos együttműködés.

3. Az államelméleti kutatások leszűkült és az igényektől messze elmaradó kutatóbázisa szükség szerint az államelméleti kutatások tematikus beszűkültségéhez vezetett. Az államelmélet tárgykörei közül csak az utóbbi években kerültek előtérbe - egyúttal szinte kizárólagosan művelt tárgykörökké is váltak - a következő témák: államtipológia, államformatan, az állam és a politikai hatalom viszonya, a demokrácia és a szakszerűség, Lenin nézeteinek elemzése a szocialista államra vonatkozóan. E tematikus beszűkültség miatt olyan lényeges, és a továbbfejlődés szempontjából alapvető témakörök maradtak gazdátlanul, mint pl. az állam mint szervezeti rendszer elemzése, a politikai rendszer és az államrendszer összefüggése, a politikai rendszer és az államrendszer demokratizmusa, a mai kapitalista állam-berendezkedés elemzése, az államelméleti irányzatok eszmetörténeti feldolgozása, a magyar állam, mint szervezeti rendszer fejlődése, a tényleges döntésszervezés és feladat megoszlás az állami szervezeti rendszeren belül, az állam és a párt szervezeti rendszer funkcionális és hatalmi kapcsolata stb.

4. A tudományág viszonylagos elmaradását bizonyítja, hogy a tudományos irodalomban vitát, továbbgondolkodást, komoly érdeklődést kiváltó tudományos munka nem jelent meg az utóbbi öt évben. Az államelmélet legigényesebb alkotása az elmúlt öt évben az Állam- és Jogelméleti Tankönyv volt. A tankönyv államelméleti része tudományos színvonala rendkívül egyenetlen, az egyes részkérdésekben elért jó tudományos színvonal mellett, a teljes tudományos igénytelenség jegyében megírt részek is találhatók (pl. a tankönyv VII-X. fejezetei).

A vezető politikai testületek és más társadalomtudományok - elsősorban az állam- és jogtudomány - művelői részéről, de gyakorlati szakemberek részéről is ki nem elégített igények fogalmazódnak meg az államelmélet művelői felé. Az államelmélet jelenlegi helyzete az oka annak is, hogy a kormány szintű kutatási programok közül, sem "A szocialista közigazgatás fejlesztése", sem "A szocialista vállalat" című kutatási programban nem tud sem vezető, sem alkotó inspiráló módon részt venni az államelmélet.

5. Az államelméletet az állam- és jogelmélet keretében oktatják a három Állam- és Jogtudományi Karon hazánkban. Az állam- és jogelmélet viszonyáról (egységes vagy nem egységes tudományág) elmondottak, és azok negatív hatásai az oktatásban is tükröződnek.

Az államelméletnek a politikaelmélet keretében való 1-1 1/2 éves oktatása - elkülönítve a jogelmélettől - az állam és jogtudományi felsőoktatás keretében szükségessé és halaszthatatlanná vált.

B. Az alkotmányjogi kutatások értékelése

1. Az államjogi, alkotmányjogi tudományos kutatásokra és publikációkra az elmúlt években egyre jellemzőbbé vált a társa-

dalmi gyakorlat vizsgálata, annak kritikai elemzése. Ez egybeesik a jogág művelői többségének azzal a törekvésével, hogy a jogág alapszemléletét az állami cselekvés alkotmányos garanciái oldaláról közelítsék meg. Ez az alkotmányjogi irodalomban háttérbe szorította a jogdogmatikai indítású publikációkat és növelte azoknak a tudományos igényű kutatásoknak, tanulmányoknak a számát, amelyek társadalmi, politikai, szociológiai, alkotmánytani indításuak. Ezeket a törekvéseket a tudományos kutatások tervezésénél és finanszírozásánál támogatni kell.

2. A tudományágban megjelenő ilyen törekvések eredményezték azt, hogy a régi államjogi elnevezés helyébe az alkotmányjogi elnevezés került. Ennek okairól azonban, a jelenség mögött meghúzódó nézőpontbeli különbségekről vita, nézetegyeztetés nyilvánosan nem folyik. Tudománypolitikai szempontból ezt nem lehet szerencsésnek tekinteni. A tudományág feladatairól, tematikájáról, céljairól, közelítési módjáról folyó diskurzus az ilyen törekvéseket jelentősen szolgálhatná.

3. A távlati tudományos kutatási témák közül kettő érinti szorosabban az alkotmányjogi kutatásokat: a szocialista vállalatokról és az államigazgatási kutatásokról szóló kutatási tervek. Mind-egyik témának megvannak az alkotmányjogi vonatkozásai.

A szocialista vállalatra vonatkozó kutatásokból az alkotmányjogi, alkotmánytani, de szélesebben még az államelméleti kutatások is hiányoznak.

Az államigazgatási kutatások tekintetében jobb a helyzet. Különösen a területi beosztás és a tanácsai szervezet tekintetében folynak alkotmányjogi jellegű kutatások. Fokozni kellene viszont a tanácsok, mint képviseleti szervek szerepének vizsgálatát.

4. Az elmúlt öt évben a tudományos kutatók jelentős energiáját kötötték le az alkotmányi reformmal kapcsolatos feladatok.

5. Az alkotmányjogi kutatásokat különösen három témakör foglalkoztatta. Ezek a képviseleti szervek, a jogforrásokra és

az igazságszolgáltatás alkotmányjogi problémáira vonatkoztak. Mindhárom kutatási terület új igényeket és az alkotmányjog új megközelítését jelzi a régi tanácscentrikus kutatásokhoz képest.

6. Az Állam- és Jogtudományi Intézet az 1960-as évek első felében jelentős erőfeszítéseket tett az állampolgári jogok szocialista felfogásának kutatása érdekében. Ezt egy jelentős monográfia megjelenése is jelzi. Sajnálatos, hogy e témával ma már a kutatók alig foglalkoznak, pedig a szocialista alkotmányjog-tudomány egyik jelentős problémájáról van szó.

7. Az alkotmányjogi kutatásokból néhány jelentős téma hiányzik. Így különösen fontosnak látszanak a politikai hatalom két szervezetirendszerének, az állami és társadalmi mechanizmus egymáshoz való viszonyának alkotmányjogi vizsgálata. Ezek kutatása az államelméleti kutatásokat is támogathatná.

8. Az alkotmányjogi kutatások bázisa a három jogi kar államjogi tanszéke és az Állam- és Jogtudományi Intézet. Másutt kifejezett alkotmányjogi kutatások nem folynak. Ugy, ahogyan az állam és a jog elméleti megközelítését nemcsak az állam és a jogelmélet művelői adják, az alkotmányjog művelői bizonyos értelemben nemcsak alkotmányjogászok, hanem más jogágak művelői is. Az alkotmányjog kutatóbázisa tehát azon is múlik, hogy a jogtudomány egészét mennyire hatja át az államtevékenységének megítélésénél az alkotmányjogi szemlélet.

Ha a kutatóbázist a szűkebben vett alkotmányjogi kutatásokra szűkítjük, akkor a kutatók száma kicsi. Ezen belül az alkotmányjogi kutatók felkészültsége megfelelő, súlyuk a jogtudományban eléri vagy meghaladja más jogtudományi ágak szintjét. Megítélésünk szerint nem elsősorban a kutatók számának növelését kell célul tűzni, hanem az alkotmányjogi szemlélet erősítését mind a jogtudományban, mind a közvéleményben általában. Ez pedig a tudományos kutatások megindult új irányainak társadalmi, politikai és anyagi támogatását igényli.

Meg kell azonban jegyezni, hogy az egyetemi kutatóbázis az oktatók teljes vagy részleges eltávozásával, helyzetük óradíjas oktatók számának növekedésével szűkül. Ez az alacsony oktatói fizetésekkel függ össze, de a kutatóbázis szűkülését is maga után vonja.

9. Az alkotmányjog-tudomány magyarországi művelése nemzetközi összehasonlításban is megállja a helyét. A magyar tudomány más szocialista országokhoz képest ma a legélénkebben reagál a szocialista fejlődés új társadalmi, politikai törekvéseire. Ez természetesen az alkotmányjog nyugati művelői figyelmét fokozottabban fordítja az alkotmányjog szocialista megközelítése felé, így többek között a magyar alkotmányjog felé is.

C. Az államigazgatási jogtudomány értékelése

1. A közigazgatás ma már nálunk is egyre több önálló tudományág (különösen a szociológia, az igazgatástudományok, a politikatudomány, de az utóbbi évektől kezdve az urbanisztika, a gazdasági földrajz, a nyelvtudomány, a pszichológia stb.) kutatási terrénuma lett. Ez az államigazgatási jogtudomány művelőiben is erős differenciálódási folyamatot indított. Megmaradt az államigazgatási jogtudomány tradicionális vonulata, de emellett mindinkább határozott arculatot nyernek azok a magukat államigazgatási jogászoknak valló kutatók, akik a közigazgatást sokkal inkább szociológiai, igazgatástudományi, politikatudományi oldalról vizsgálják, mint jogi aspektusból.

2. "A közigazgatás fejlesztésének komplex tudományos vizsgálata" című országos szintű távlati kutatási főirány főként az államigazgatási jogtudomány területén folyó kutatások erőteljes koncentrációjában éreztette hatását. A helyi-területi igazgatás téma körén belül különösen az államigazgatás területi beosztásával, a

helyi szervek központi irányításával; az államigazgatás központi rendszerének témakörén belül az összehasonlító és történeti anyag kidolgozása; a közigazgatás személyi állománya témakörén belül az anyagi és erkölcsi ösztönzés rendszerével kapcsolatos kérdések kerültek előtérbe. Megindultak az urbanizáció és a közigazgatás információs rendszerével, hatékonyságának mérésével kapcsolatos kutatások is.

3. A kutatási bázis megjelölésénél célszerű különbséget tenni a különböző típusú kutatóhelyek között. Az első különbség az eddig elmondottakból adódik: a főhivatásként államigazgatásjogi kutatásokat végző kutatóhelyek elkülönítendők azoktól a kutatóhelyektől, amelyek főhivatásszerűen a közigazgatást szervezési, igazgatási szempontból vizsgálják. Az előző csoportba sorolható az MTA Állam és Jogtudományi Intézetének tizennégy kutatót számláló államjogi- és államigazgatásjogi főosztálya, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Államigazgatásjogi Tanszéke (8 kutatóval), a JATE Állam- és Jogtudományi Karának Államigazgatási Jogi Tanszéke (4 fővel), a Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karának Államigazgatási Jogi Tanszéke (3 fővel). Az utóbbi csoporthoz sorolható a MT Tanácsai Hivatalának Tanácsigazgatási Szervezési Intézete (10 kutatóval), a PM Államigazgatási Szervezési Intézete (4 kutatóval).

A kutatási bázisba sorolható intézmények további jelentős köre végez a közigazgatásra vonatkozó kutatásokat. Így pl. az MTA Szociológiai Kutató Intézete, az MTA Dunántúli Tudományos Intézete, az MTA Földrajztudományi Intézete (összesen mintegy 6-8 kutatóval), a jogi karok államjogi, statisztikai, pénzügyi jogi, munkajogi tanszékei (összesen kb. 10-15 oktatóval).

Önmagában a kutatói bázis elégségesnek tűnhet. A gyakorlat által felvetett és igényelt kutatások nagysága mégis jelentős mérvű továbbfejlesztésre ösztönöz. A fejlesztés azonban nem a szorosan vett államigazgatási jogtudományi kutatóhelyeken, s nem feltét-

lenül kutató intézményben indokolt. A gyakorlat által igényelt államigazgatási problémák megoldására elsősorban a főhatóságok és a nagyobb megyei központok apparátusában, vagy apparátusa mellett működő vagy létrehozandó komplex összetételű szervezési, igazgatási egységeket kellene erősíteni.

4. Az 1972-től kezdődő időszak kutatási eredményeinek általános jellemzői:

- a/ A kutatási főirány témáihoz való tematikai igazodás;
- b/ a ténykutatások megnövekedése;
- c/ a komplexitás erősödése.

Ebben a körben 1972-75 között a magyar államigazgatási jogtudomány területén 12 felkérésre készült, szakmailag már értékelt monografikus munka készült el, melyből 11 valamilyen formában már megjelent.

Az elkészült, megjelenés előtt álló monográfiák, tanulmányok jelentős része ténykutatáson alapszik. Mivel az ilyen tanulmányok, monográfiák elkészítése igen munkaigényes, a vizsgált időszakban az elméleti és elemző tanulmányok száma nem túlságosan magas.

5. Nehéz megítélni, hogy a világszínvonalhoz képest milyen a magyar államigazgatási jogtudomány helyzete. Kétséges, hogy létezik-e egyáltalán e területen világszínvonal, hiszen a közigazgatási jog politikai meghatározottsága miatt az eltérő politikai rendszerű államokban különböző színvonalu, s egymással össze nem hasonlítható jellegű kutatások igénye merül fel. Annyi mindenesetre megállapítható, hogy a komplexitásra való törekvésben és a társadalmi valóság által felvetett kérdések iránti gyors reagálási készségben a magyar államigazgatási jogtudomány ha nem is első, de lépést tart a nemzetközi standarddal.

6. Az államigazgatási jogtudomány fejlesztésében a magyar felsőoktatási intézmények, különösen az állam- és jogtudományi ka-

rok mindig kiemelt szerepet játszottak. Ugyanez a helyzet jelenleg is. A problémát e területen az okozza, hogy a gyakorlat nem csupán államigazgatási jogi szakembereket igényel, hanem a közigazgatás szervezési, finanszírozási, vezetési kérdéseit egyaránt jól ismerő, azt alkalmazni tudó, felsőszintű káderek képzését. Ennek az igénynek az akceptálására az állam- és jogtudományi karok készek, de megvalósításukra sajátos funkcióiknál fogva nem képesek.

7. Az államigazgatási jogtudomány fejlődése két irányban képzelhető el.

a/ Vagy fokozza erőfeszítéseit azoknak a hagyományos értelemben vett jogi jellegű feladatoknak a megoldására, amelyek kutatásában viszonylagos elmaradás mutatkozik (aktustan, hatásköri problémák, közalkalmazottak jogi felelőssége, államigazgatási szerződések stb.), tehát megmarad a hagyományos megközelítési módjánál, de mélységében túlhaladja az eddigi szintet;

b/ vagy megpróbálja szintetizálni és összegezni a közigazgatásra vonatkozó, más tudományterületeken elért kutatási eredményeket, nem hanyagolva el a sajátos államigazgatási jogi kutatásokat. A fejlődésnek ez az iránya nem elképzelhetetlen, a szocialista országokban az államigazgatási jogászok szerepe ebben az irányban közös szabályként egyre inkább kiszélesedik. Ez azonban az államigazgatási jogtudomány kutatási területének és alkalmazott módszereinek olyan mérvű megváltozását eredményezi és kívánja meg, ami kétséges, hogy az ilyenformán előálló tudomány nevezhető-e továbbra is államigazgatási jogtudománynak.

D. A pénzügyi jogtudomány értékelése

1. A szocialista pénzügyi jogtudomány azoknak a gazdasági-pénzügyi jogviszonyoknak a vizsgálatával foglalkozik, amelyek a nemzeti jövedelem tervszerű elosztásának és ujraelosztásának fo-

lyamatában a vállalatok, szövetkezetek és a többi szektor (külföldi vállalatok, magánszektor és a lakosság) pénzeszközeinek akkumulálásánál, mozgatásánál és az állam által történő felhasználásánál a pénzügyi rendszerben (költségvetés stb.) vagy annak közvetítésével jönnek létre.

2. Jelenleg már elismertnek tekinthető a pénzügyi jogtudomány "léte" és fontos társadalmi funkciója még akkor is, ha eddigi produktumai elmaradnak a többi jogterület mögött. A szocialista állam- és jogelmélet, továbbá az államigazgatási jogtudomány részéről jelentkeznek kételyek a szocialista pénzügyi jog önálló jogágazatiságát illetőleg; nézetünk szerint a szabályozás heterogénnek tekinthető tárgya (a pénzügyi rendszer különböző alapjai és intézményei) mellett a szabályozás módszere és valamennyi pénzügyi rendszerbeli alkatelem azonos társadalmi-gazdasági funkciója (a nemzeti jövedelem tervszerű elosztásának és ujraelosztásának kogens szabályokkal való realizálása, illetőleg tervszerű befolyásolása) miatt a szocialista pénzügyi jog "ágazatiságát" ma már el kell ismerni (mint szaktudományi ágat és oktatási diszciplínát is). Ugyanakkor a szocialista pénzügyi jogra a komplexitás is jellemző - többek között éppen ezért sem tekinthető az államigazgatási jog részének - tehát az, hogy a szocialista gazdálkodási rendben rendkívül széles kört felölelő állami pénzügyek (pénzügyi rendszer) számos - különösen a gazdaságirányítás mostani rendjében - intézményénél a kogens szabályok mellett egyre gyakrabban polgári jogi megoldásokat is alkalmaz, éspedig az államigazgatási jellegű szabályokkal összefonódottan. (pl. A hitel- és számlaviszonyok szabályozásánál, a nemzetközi fizetési egyezmények végrehajtásánál, ahol a polgári jogi intézmények - bankügyletek - csak az egyezmények belső végrehajtásából, illetve az egyes államok devizajogából folyó kogens szabályok keretei között funkcionálhatnak stb.) A hazai pénzügyi jogtudománynak törekedni kell az elméleti alapok alaposabb és a fenti szempontokat követő nagyobb terjedelmű kidolgozására, ösztönözni

kell további monográfiák megjelentetését, az eddigi tudományos eredmények fokozottabb befoglalását a felsőoktatási tananyagokba is.

Azzal az irodalomban is jelentkező véleménnyel szemben, hogy a jog "ökonimizálására" való törekvés, azaz hogy a közgazdasági háttér és intézményeket a pénzügyi jogintézményekkel együtt és azonos sullyal tárgyalják, a jogi problémák háttérébe szorítását eredményezheti, szembe állítandó az a felfogás, amely szerint a gazdasági háttér és az összefüggések feltárása és elemzése nélkül a pénzügyi jog művelése (és oktatása) - szocialista gazdálkodási rendszerben és különösen a gazdaságirányítás mai rendszerében - nem lehet eredményes. Ez semmiképpen sem jelentheti a jogi problémák "háttérbe szorítását"; ellenkezőleg: érthetőbbé teszi az egyébként (a közgazdasági háttér ismerete nélkül) alig érthető jogi szabályozást.

3. A hazai szocialista pénzügyi jogtudománynak a felsőoktatás és általában a pénzügyi szakoktatás céljára is kellett e jogág rendszerét, jogintézményeit, ezek fejlődését és perspektíváit feldolgozni. Törekvéseit elsősorban ez a szempont határozta meg. Emelett a kodifikációk elősegítése is permanens feladat volt. Az 1968. évi gazdasági irányítási rendszer bevezetése, majd a 70-es évek közepétől továbbfejlesztésének igényei határozták meg az irodalom témáit is. Elsősorban a költségvetési jog, az adójog, a bank- és hitelrendszer pénzügyi joga voltak a kutatás meghatározható tárgyai, amit terjedelmes cikk (tanulmány) irodalom igazol. Kiemelendők az utóbbi öt év irodalmából a pénzügyi jog teljes anyagát a szocialista gazdálkodás rendszerében és a nemzetközi kapcsolatokban átfogóan tárgyaló (eddig két kiadásban megjelent mű) továbbá a banktevékenység pénzügyi jogi alapkérdéseit témájául választó munka. Rá kell mutatni arra is, hogy ha kifogásolható is e jogág egyes területeinek elhanyagoltsága, nem szabad megfeledezni olyan területről, ahol a tudományos foglalkozás igen kívánatos vol-

na. Ilyen elsősorban a magyar adójog kérdése és ezen belül is elsősorban a vállalati adóztatás (jövedelemszabályozás) elméletének, rendszerezésének a kérdése, hiszen ezen a téren is ijesztően sok jogszabály-dzsungelben való rendcsináláshoz elsősorban a pénzügyi jogásznak kellene segítséget nyújtani a közgazdászok számára.

A budapesti tanszék keretében megvédésre került 1970-ben, illetve 1972-ben egy-egy kandidátusi értekezés; 1970-ben a szege-di kar professzora doktori fokozatot szerzett. Jelenleg a pénzügyi jog területén 1 tudományok doktora és 3 kandidátus van, aspiráns nincs. (Az 1976/77. évben várható még egy kandidátusi értekezés benyújtása.)

Figyelemre méltó az irodalom fejlődése. Tanulmányok keretében - a PM felkérésére - feldolgozásra kerültek a KGST államok adórendszerei, több tanulmányban ismertették a magyar gazdasági reform pénzügyi jogi vetületét külföldön (pl. Jugoszláviában és Spanyolországban). Kiemelkedő a magyar nemzetközi kapcsolatok pénzügyi jogi problémáinak feldolgozására való törekvés és az irodalomban már helyet kapott a multinacionális szocialista adójog tárgya és rendszere is. Egy kandidátusi értekezés a lakossági adórendszer jogi vonatkozásait vizsgálta (1970).

Rendkívül pozitív eredmény az, hogy tudományos kooperációban közös munkák is születtek: 1971-72-ben Spanyolországban publikáltuk a KGST államok adójának problémáit, sajtó alatt van egy ugyancsak kooperációban készült munka a szocialista pénzügyi jog kérdéseiről Moszkvában, amely ugyancsak magyar részvétellel készült. A szocialista táboron belül érdekes témájú nemzetközi vitában is részt vettünk, pl. a nemzetközi pénzügyi jog tárgyát és rendszerét érintő irodalmi eszmecserében, amelynek széleskörű nemzetközi visszhangja volt.

4. Az egyetemi jogi kari tanszékek egyuttal betöltik a tudományos kutatási bázis szerepét is.

Jelenleg az ELTE Jogi Karán működik önálló pénzügyi jogi tanszék (1965-től) 4 egészségügyi oktatóval, továbbá 1 címzetes docens állandó külső előadóval. A szegedi karon professzor, a pécsi karon adjunktus előadói a főkollégiumnak, amely szervezetileg "az Államigazgatás és Pénzügyi Jogi Tanszék" körébe tartozik. A kellő számú tudományos utánpótlás biztosítása, a szakemberképzés és a továbbképzés indokolná mielőbb további önálló tanszékek létrehozását.

A PM Pénzügykutatási Intézetében "mellékprofilként" szinte minden tudományos kutató kapcsolatba került és törődik a pénzügyi joggal, ami természetes, hiszen a pénzügytan által vizsgált és bírált konkrét terület maga a pénzügyi jog által szabályozott intézményi rendszer. Indokolt lenne kifejezetten pénzügyi jogász alkalmazása is ebben az intézetben.

A MTA Állam- és Jogtudományi Intézetében nincs pénzügyi jogász, illetőleg ilyen témával foglalkozó szakember.

E. A nemzetközi közjogi kutatások értékelése

1. A magyar jogászok nemzetközi jogon az államközi kapcsolatokat rendező jogszabályok összességét értik, azaz - a szocialista országokban általában érvényesülő felfogással egyezően - nemzetközi közjogként fogják fel.

Nemzetközi jogászaink feladata egyrészt azoknak a kérdéseknek a feldolgozása, amelyek hazánk nemzetközi helyzetéből, a nemzetközi együttműködésben és munkamegosztásban vállalt szerepéből adódnak, másrészt pedig az egyetemi oktatásból, a jogászképzésből rájuk háruló teendők ellátása, végül pedig a nemzetközi konferenciákon, értekezleteken való részvétel, a szakértőkénti közreműködés, amelynek aránya egyre inkább növekszik és többnyire nagyobb lélegzetű, elméleti szempontból is jelentős munkából áll.

Az elmélet és a gyakorlat kapcsolata kielégítőnek mondható, bár nem kevés nehézséget okoz pl. a szükséges és az indokoltnál nagyobb mértékben bizalmasként kezelt információk megszerzése az elmélet művelői számára. A tudományos feladatokat sem rövid-, sem hosszutávú, átfogó tudományágazati szerv nem határozza meg, hanem a különböző tudományos intézmények kutatási tervei foglalják magukba. A tudományág területén bőven vannak még "fehér foltok", olyan fontos kérdések, amelyeknek feldolgozására magyar nemzetközi jog tudománya - megfelelő kutatók hiánya miatt - nem vállalkozhatott. Így pl. bár a Biztonsági Tanácsról éppen az elmúlt esztendőben jelent meg egy monográfia, az ENSZ szervezetének egésze, a szakosított intézmények legtöbbször, sőt a KGST is ilyen elhanyagolt területnek nevezhető.

2. A tudományág hazai helyzetére mindenekelőtt az jellemző, hogy nemzetközi kapcsolatainknak 1955 - az ENSZ-be való felvételünk - óta bekövetkezett nagyarányú kibővülése dacára a nemzetközi jog vizsgálatára hivatott kutatóhelyek nem növekedtek és a nemzetközi jog tudományos vizsgálatával ténylegesen foglalkozó kutatók száma megrekedt a 20 év előtti szinten. Ezzel a létszámmal a magyar nemzetközi jogtudomány előtt álló feladatok megfelelő ellátása ma már nem biztosítható. Az 1969-71-es évekről készített helyzetelemzés - amelynek legtöbb megállapítása az 1972-75-ös évekre is helytálló - leszögezte: "A tudományág művelésének akár csak az addigi szintje is, csak akkor tartható fenn, ha a tudományos utánpótlás kérdésében gyors és lényeges változás következik be." Ilyen változásra azonban az elmúlt három évben nem került sor. Visszaesés ugyan a magyar nemzetközi jogászok által végzett munka mennyiségében és annak színvonalában nincsen, de miután nemzetközi kapcsolatainknak további bővülésével kell számolnunk, a valószínű teljesítmény egyre inkább el fog maradni a tudományág előtt álló és megoldásra váró feladatok mögött.

3. Az 1971 óta eltelt három esztendő kevés ahhoz, hogy annak alapján egy tudományág eredményeit és hiányosságait meg-

győzően össze lehessen foglalni. Mindenesetre említést érdemel, hogy ennek során elkészült a nemzetközi jog egyetemi tankönyve, amely jelenleg sajtó alatt áll. Sajnálatos, hogy a tankönyv kinyomtatása több időt vesz igénybe, mint amennyit annak megírásához biztosítottak és így a hosszú átfutási idő miatt a tankönyv már megjelenésekor - tekintettel a folyamatban levő kodifikációra, új egyezményekre és a meglevő intézményeken belül bekövetkező változásokra - kiegészítésre fog szorulni. A három év során egy doktori és egy kandidátusi disszertáció került megvédésre, egy további kandidátusi disszertációt nyújtottak be, mely a közeljövőben kerül megvitatásra. A legfontosabb eredmények a nemzetközi szerződések, valamint az új államok nemzetközi jogi státusza területén mutatkoznak.

Sajnálunk kell, hogy 1962-70 között kétévenként rendszeresen megjelentetett és a magyar nemzetközi jogtudomány eredményeinek külföldi tolmácsolásában jelentős szerepet betöltő "Questions of International Law" publikálása megakadt. E kiadványsorozat további megjelenését feltétlenül biztosítani kellene.

4. A nemzetközi jogtudománynak jellegéből következik ugyanis, hogy eredményeit nemcsak határainkon belül, hanem azon kívül is és elsősorban világnyelveken kell publikálni. Eredményeink nemzetközi visszhangja a megjelent szép számú recenzió tanúsága szerint általában kedvező és a szocialista jogászok táborában jelentős helyet biztosítanak a magyar nemzetközi jogászok számára. Általában ugyanez mondható a magyar nemzetközi jogászok külföldi szerepléséről, nemzetközi jogi konferenciákon, illetőleg tudományos értekezleteken való részvételéről, előadásairól. A világ mai nemzetközi jogtudománya és a nemzetközi jogászok általában nem annyira elméleti iskolákhoz, hanem a főbb államcsoportokhoz való tartozás szerint tagolható. A baráti országok nemzetközi jogászaival való együttműködés biztos alapokon nyugszik, de nem elég intenzív és a kutatások terén nincs megfelelő koordi-

dinálás sem. A harmadik világ nemzetközi jogágáival való kapcsolataink meglehetősen gyérek, ezek további fejlesztésére is gondolni kell.

5. A nemzetközi jogi kutatómunkával foglalkozók - egy-két kivételtől eltekintve - mind részt vesznek az egyetemi oktatásban és az egyetemi oktatók valamennyien foglalkoznak kutatásokkal is. E személyi összefonódás miatt a tudomány eredményeinek a nemzetközi jog oktatásában való hasznosítása terén problémák nem merültek fel. Problémát jelent viszont a nemzetközi jogi oktatásban megfelelő okmány- és jogeset-gyűjtemények szükségessége, illetve hiánya. Az egyetemi tankönyvnek is kettős feladatot kell betöltenie, elsősorban az oktatás vezérfonala ugyan, de másrészt a hiányzó nemzetközi jogi kézikönyvet is pótolnia kell. Emiatt a didaktikai szempontoknak nem mindenben felelhet meg, de nem elégítheti ki maradéktalanul a kézikönyvvel szemben támasztható igényeket sem. Megoldást jelenthetne a kézikönyvnek azonos elvek szerint felépített monográfiák sorozataként való kiadása, miután egységes nemzetközi kézikönyv kiadására a magyar nemzetközi jog tudománya belátható időn belül nem vállalkozhat.

6. Szükséges lenne a Külügyminisztérium bevonásával a tudományág hosszulejáratu távlati tervének kidolgozása is. Ez a terv a nemzetközi jogalkotás előtt álló feladatokból, Magyarország nemzetközi kapcsolatait jellemző kérdéskörökből kiindulva feltérképezné fontosságuk szerint a tudományág különböző területeit és javaslatot tenne feldolgozásuk módjára, a feldolgozás személyi és anyagi feltételeinek biztosítására.

III. CIVILISZTIKA

(Összefoglalás a civilisztika körébe tartozó tudományágak helyzetelemzéséről)

1. A civilisztika több jogágazat átfogó kategóriájának használata régi keletű; a tudományágazat egységként való kezelése a közjog-magánjog megkülönböztetésre vezethető vissza. Ez a megkülönböztetés ma már nem használatos, a jogági tagolódás új alapokon nyugszik. Ennek ellenére - bár vitatott - a hagyományos szóhasználat, a civilisztika megjelölés ma is általánosan elterjedt. A tudományágazat helyzetelemzésénél - az általános felfogásnak megfelelően - a következő jogágakat vizsgáltuk: polgári jog, családi jog, munkajog, szövetkezeti, illetve mezőgazdasági szövetkezeti jog, földjog, nemzetközi magánjog, polgári eljárási jog. Ez a tudományterület foglalkozik a gazdasági élet jogi szabályozásának jelentős részével.

A felszabadulás után a civilisztika területén nagy változások történtek. A tudományágazat új jogágakkal gazdagodott, egyes jogágak megszűntek, a korábban is létezett és fennmaradó jogágak körében új problémák jelentek meg, a vizsgált jelenségek komoly átalakuláson mentek át és fontosságuk is megváltozott. A jelentősebb módosulások közül kiemelendő az, hogy önálló jogággá vált a munkajog és a családi jog; az új gazdasági-társadalmi viszonyok fejlődésének megfelelően kiépült és önálló jogággá vált a földjog, a mezőgazdasági szövetkezeti jog, megindult az önálló tudományos kutatás az egységes szövetkezeti jog problémakörében, önállósulás jelei mutatkoznak a társadalombiztosításnál; számos új kérdés vizsgálatával gazdagodott a nemzetközi magánjog és ennek következtében feloldódtak a korábban általánosan elfogadott hagyományos határok; megemlítendő továbbá, hogy elvesztette önállóságát a keres-

kedelmi jog körébe tartozó anyag. A változások eredményeként a civilisztika körébe sorolt jogágaknál szinte kivétel nélkül vita alakult ki az egyes jogágak tárgyának meghatározásáról és a viták nagy része nem zárult le, időről-időre újra fellángolt. A legfontosabb vitakérdések közül megemlítendő a szövetkezeti jog és a gazdasági jog önállósága, a polgári jog tárgyának meghatározása; a megoldottnak tekinthető viták közül pedig az igazságügyi törvénykezési szervezeti jog témája.

2. A civilisztikai kutatások nagy jelentősége már magából a kutatás tárgyából következik. Elég utalni ezzel kapcsolatban olyan témákra, mint a tulajdonjog, a szerződések, a család, a munkaviszony, a szövetkezet, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok.

A tudományterület jelentőségét mutatja az a tény is, hogy két kormányszinten és egy tárcaszinten kiemelt kutatási főirány témaköre felöleli a tudományterület kutatási tárgykörének jelentős részét. Ezek: "A szocialista vállalat", "A közigazgatás fejlesztésének komplex tudományos megalapozása" és "A középtávú világ-gazdasági prognózis" című főirányok. Legszélesebb körben "A szocialista vállalat" kutatási feladataival áll fenn összefüggés.

A kutatómunka iránt a társadalmi igény a távlati kutatási terven kívül változatos formákban nyilvánul meg. A társadalmi igény fejeződött ki az 1972-75. évi tervidőszakban az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Bizottságának meghatározott témák kutatására vonatkozó ajánlásaiban. A civilisztika területén ilyen ajánlás alapján került sor a közvetlen és képviseleti demokrácia formái és mechanizmusa az ipari és mezőgazdasági üzemekben című téma elemzésére. A társadalmi jelentőségre utalnak az állami szervektől érkező különböző megkeresések is; erre a 4. pontban térünk vissza.

3. a/ Kutató-bázis

A civilisztikával foglalkozók száma magas, ennek ellenére a tudományterület nagyságához viszonyítva nem nagy. Az adatok több szempontból nem tekinthetők kedvezőeknek. A következő fontosabb adatok kiemelése látszik szükségesnek (megjegyezzük, hogy az adatok a nagyságrend megállapítására alkalmasak csak, nem teljesen pontosak, mert több kutató a civilisztika ágakon kívül más jogágakkal is foglalkozik, ott is számításba vehető):

A civilisztika körébe sorolt jogágak száma	7
a kutatóhelyek száma	14
a kutatóhelyeken főállásban dolgozó kutatók száma	68
ebből egyetemen főállásban dolgozó kutatók száma	56
tudományos minősítéssel rendelkezők száma	60
ebből kutatóhelyen főállásban dolgozó kutatók száma	39
egyetemen főállásban dolgozó kutatók száma	31

A kutatóhelyek a következők: a három Állam- és Jogtudományi Karon működő 8 tanszék, az MTA Állam és Jogtudományi Intézete, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Jogi Tanszéke, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Jogi Tanszéke, a Debreceni Agrártudományi Egyetem Üzemgazdasági Tanszéke, a Szövetkezeti Kutató Intézet, a Mérnöktovábbképző Intézet.

A civilisztika területére tartozó jogágak megjelölése, valamint a kutatóhelyek felsorolása önmagában is alkalmas annak jelzésére, hogy a tudományágazat igen széles kiterjedésű és a kutatókkal szemben az ismeretanyag tekintetében igen nagy követelményeket támasztanak. Külön megemlítendő ezzel kapcsolatban, hogy az egyetemeken a civilisztika körébe tartozó jogágak oktatása szervezetileg - és ezzel összefüggésben személyileg - gyakran nem válik el. Egy-egy oktató gyakran több jogág tanításával is foglalkozik, ami nemcsak az oktatás terhét növeli, hanem a tudományos munka végzését is hátráltatja. Ez a körülmény ezért is jelentős, mert a kutatóhelyeken főállásban dolgozó kutatók közül az egyetemi oktatók

aránya a 80 %-ot meghaladja. Az egyetemi tanszékeken a létszám kicsi és az oktatási feladatoknak csak úgy tudnak eleget tenni, hogy külső erőket vonnak be a tanításba. (Igy az egyetemen munkát végzők száma a közölt adatoknál magasabb, ez a nagyobb szám azonban csak a tanítási feladatok megoldása szempontjából jelentős, mert az egyetemi kutatásokba a külső erők az esetek nagyrésztében nem kapcsolódnak be.)

Az említett nehézségek megmutatkoznak a tudományos minősítésekkel kapcsolatos adatokban is. Viszonylag magas a minősítéssel nem rendelkezők aránya annak ellenére, hogy általában kevés a fiatal kutató; a kandidátusi disszertációk viszonylag későn készülnek el. A minősítettek száma jelentős (60), ebből azonban 75 % kandidátus, a doktorok aránya pedig csak 16 % körül van, ami a kutatógárda korösszetételét figyelembe véve nem tekinthető szerencsésnek. Az adatok arra utalnak, hogy problémák vannak mind a tudományos utánpótlás, mind a kandidátusi fokozat megszerzése után végzett kutatások szervezése területén.

Az általános adatok mellett kiemelendő az, hogy a családi jog területén komoly megoldatlan problémák jelentkeznek. Pillanatnyilag kutatóhelyen főállásban elsősorban családi joggal foglalkozó kutató az országban csak egy van. Ha nem is ilyen nagymértékben mutatkozik meg, a kutatók hiánya a civilizáltika valamennyi jogágában fennáll. Az utóbbi 10 év folyamán a társadalmi igények megnövekedtek a civilizáltikával szemben és a feladatok ellátására a kapacitás nem kielégítő. A helyzet javítására irányuló kísérletek (intézet, tanszékcsoport szervezése) nem vezettek eddig eredményre.

b/ Kutatási eredmények

A civilizáltikai kutatások eredményei közül első helyen az ide tartozó jogágak alapintézményeinek, alapvető tételeinek kidolgozását kell kiemelni. A felszabadulás után először a demokratizálási folyamatokkal összefüggő változások segítésére, később a tudo-

mányágazat öröklött tételeinek marxista felülvizsgálatára és új tételek kialakítására került sor. A végzett munka eredménye a jogágak alapvető jogszabályainak elméleti megalapozása volt.

A civilisztika kutatóinak publikációs tevékenysége jelentős; munkásságukkal elismerést vívtak ki a magyar jogtudományon belül. Szép számmal akad idegen nyelven közzétett tanulmány, sőt monográfia is és magyar civilisták közül többen komoly nemzetközi tekintélyt szereztek. Az egyes kutatók tudományos nemzetközi sikereivel szemben megjegyzendő, hogy a civilisztika körébe tartozó jogágakban a kutatás feltételei, bázisa többnyire kedvezőtlenebb, mint a többi szocialista országban.

Az eredmények között meg kell említeni a kutatás módszereinek fejlődését, szemléletének változását. Erősen megnőtt a jogösszehasonlító módszert, a történeti feldolgozást alkalmazó munkák aránya, a más tudományágakban elért eredmények felhasználása; a tényfelmérő vizsgálatok megszervezésére is több esetben sor került. Az e téren elért eredmények azonban csak kezdetiek. A továbbhaladást megnehezíti az a körülmény, hogy az említett módszerek alkalmazásának elméleti kérdései kevéssé tisztázottak, felhasználásuk mind személyi, mind anyagi vonatkozásban nagy követelményeket támaszt. Nagyobb számú kutató és több pénzeszköz hiányában elterjedésük a jövőben sem várható. Ilyen körülmények között érthető, hogy egyelőre még jelentős súlya van a tételes jog elemzésére szorítózkodó munkának.

c/ A kutatások összehangoltsága

A kutatómunkában a szervezett, összehangolt tevékenységnek egyelőre csak a csiráit lehet megtalálni. A kiemelt kutatási feladatok körében sor került a kutatóhelyek között kapcsolatok kiépítésére, de az esetek többségében ez a kapcsolat csak laza, eseti jellegű volt.

A kiemelt kutatások és a civilisztika tárgyköre között jelentős területen összefüggés, sőt egyes vonatkozásokban megegyezés van. Ennek ellenére viszonylag kevés a kiemelt kutatásokkal szoros kapcsolatban végzett kutatás. Gyakran a kiemelt kutatáshoz való kapcsolódás csak közvetetten jelentkezik.

A monografikus feldolgozás témaválasztásánál eddig legnagyobb szerepe a tudományág fejlődésének menetéből adódó feladatoknak volt. Általában az mondható el, hogy míg a szocialista jog építésének első időszakában az egyes jogágak új alaptételeinek kidolgozása volt a legfontosabb feladat, addig az utóbbi években nagyobb hangsúlyt kaptak az egyes jogintézmények, a részkérdések. Emellett azonban, különösen a gazdaságirányítási rendszer reformjával összefüggésben, újra vizsgálat tárgya lett a jogágak több alapproblémája is.

4. A gyakorlattal több formában alakult ki kapcsolat és ez a kapcsolat általában jónak tekinthető.

Az igények jelentkezésének leggyakoribb formája a magas szintű jogszabályok előkészítésében, bizottsági munkában való részvételre szóló felkérés. Hasonló ehhez a szakértői vélemény készítésére való megbízás. Ezekben az esetekben általában nem hosszú időre történik a feladatok megjelölése. Vízonylag ritkán alkalmazott módja az igények kifejezésének a kutatási szerződés, amely azonban előfordulásának kis száma ellenére is nagyon jelentős. Fontossága elsősorban abban áll, hogy a szerződés huzamos ideig munkakapcsolatot teremt a kutató és a munka eredményét felhasználó gyakorlati szerv, vagy szervezet között. Problematikusnak látszik az, hogy e kapcsolatok intézményes formája kevésbé jött létre, személyes természetű elemek kapnak szerepet.

Más tudományágazatok kutatóhelyeivel a kapcsolat minimális, legfeljebb azt a szintet éri el, hogy a civilisták kutatásaikban hasznosítják más tudományágak (közgazdaságtan, szociológia

stb.) eredményeit. A különböző tudományágak közötti kapcsolat megteremtése területén talán csak az MTA Munkatudományi Bizottságának tevékenysége jelent kivételt.

5. A magyar civilisztika képviselőinek sikerült elismerést kivívniuk a nemzetközi tudományos életben. Ebben jelentős szerepet játszottak azok a művek, amelyek idegen nyelven jelentek meg; örvendetes, hogy tanulmányokon kívül több kismonográfia is megjelent a világnyelvek valamelyikén.

A tudományterület egyes jogágaiban folyamatos, rendszeres kapcsolat alakult ki más országok kutatóival, elsősorban a szocialista országok tudósaival. Ilyen kapcsolat jött létre a családi jog, a mezőgazdasági szövetkezeti jog, a polgári eljárásjog körében. Más jogágakban a nemzetközi kapcsolatok inkább esetlegesek, személyes jellegűek. Több jogágnál észlelhető az, hogy bár a jogösszehasonlító munkák jelentős része ide összpontosul, önálló nemzetközi tudományos szervezet ennek ellenére nem jött létre és ez a körülmény jelentős szerepet játszik a nemzetközi kapcsolatok szervezethez való hiányában. Általában elmondható az, hogy sok tennivaló lenne a rendszeres nemzetközi tudományos együttműködés kialakítása érdekében.

6. Jelentős előrehaladás várható azokban a témákban, amelyek az országos távlati tudományos kutatási terv kiemelt kutatási feladatainak részét képezik. Ilyen a tulajdonjog, az állami vállalat, a szerződések, az üzemi demokrácia, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogi kérdései. Több olyan téma kutatása is előtérbe kerül várhatólag, amely kiemelt kutatási feladathoz nem, vagy csak nagyon lazán kapcsolódik, de a tudományág fejlődése a téma kidolgozását igényli. Ilyenek az egyes jogágak alapkategóriái, az emberi személyiséggel összefüggő kérdések, az iparjogvédelem, a környezetvédelem, a munkaviszonyból fakadó fontosabb jogok és kötelezettségek, a vállalatok belső szervezete, a család felbomlásának jogi kérdései, a nemzetközi magánjog átalakulásával kapcsolatos kérdések, a technikai fejlődés és az eljárásjog fejlesztése.

A kutatás színvonalának emelése megköveteli az összehasonlító jogi, a történeti, a szociológiai elemzések fokozott hasznosítását, más tudományágakkal való együttműködést és a mindezekkel kapcsolatos módszertani problémák tisztázását.

Az elmúlt tíz év alatt megnöttek az igények a civilisztikai kutatásokkal szemben. Az igények várhatólag a jövőben sem csökkennek és ezért fokozódik a feszültség a kutatási adottságok és a követelmények között.

7. Az elmúlt tíz évben a tudományterületen nagy változások történtek. Ennek következtében a civilisztika csaknem valamennyi jogágában új tankönyvek, jegyzetek készítésére volt szükség, ami megnövelte az oktatók munkaterhét. Ezzel összefüggésben utalunk a kutatási bázisról a 3. pontban elmondottakra és kiemeljük egyrészt azt, hogy a kutatók létszáma kicsi, másrészt azt, hogy az utánpótlás általában nem megoldott. Külön fel kell hívni a figyelmet a nemzetközi magánjog és a családi jog oktatásának problémáira. Az országban csak egy olyan oktató van, aki fő tevékenységi körben a nemzetközi magánjog oktatásával, és egy olyan oktató, aki a családi jog oktatásával foglalkozik.

8. -

9. Összefoglalásként az elért eredmények között azt kell kiemelni, hogy a civilisztikai kutatások sikerrel tettek eleget annak a három nagy feladatnak, amely a felszabadulás óta eltelt idő alatt jelentkezett. Ez a három nagy feladat:

- a tudományterület alaptételeinek marxista alapon történt felülvizsgálata és új alaptételek kidolgozása;

- az egyes jogágak alapvető, átfogó jogszabályainak elméleti megalapozása;

- a gazdaságirányítási rendszer változásával összefüggésben új általános tételek kidolgozása, a korábbi elméleti álláspontok ellenőrzése.

Az elmúlt 7-8 évben az érdeklődés középpontjában azok a problémák álltak, amelyek az egyes jogágak alapvető intézményeinek felülvizsgálatánál merültek fel. Az egyes témák jelentőségének alakulásánál meghatározó szerepe volt a gazdaságirányítási rendszer reformjának. A vizsgált kérdések közül különösen fontos volt a tulajdonjog; e körül több jogág képviselőinek részvételével vita alakult ki. A többi fontosabb kutatási témák közül megemlítendő: az állami vállalat, a szerződés, az egységes szövetkezeti jog alapítételei, a vállalati önállóság és az üzemi demokrácia, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok egyes jogintézményei, a fórum-rendszer és az eljárásjog hatékonysága.

A kutatások pozitív vonásaként említendő, hogy megnőtt a jogösszehasonlító és a történeti feldolgozást nyújtó művek száma, sor került több tényfelmérő vizsgálat szervezésére. Határozottan érezhető az a törekvés, hogy támaszkodjanak más tudományterületek, elsősorban a közgazdasági tudományok eredményeire.

A civilisztika kutatógárdája a jelenlegi időszakban el tudja látni a feladatokat. Magas a tudományos minősítéssel rendelkezők aránya, de a kutatók korához viszonyítva kevés a tudományok doktora minősítéssel rendelkezők száma. A megnövekedett társadalmi igényeknek a jelenlegi létszámú kutatógárda csak nehézségek árán tud eleget tenni. Létszámhiány különösen a nemzetközi magánjog, a családi jog és a munkajog kutatásában mutatkozik. Általában problémát jelent az utánpótlás biztosítása, az elöregedés veszélye fenyeget.

Teendő lépések

A jelenlegi adottságok mellett nagyobb létszámfejlesztés nem várható, ezért a meglevő források jobb kihasználására kell törekedni. Meg kellene szervezni a kutatóhelyek között és az egyes

kutatóhelyeken belül a kutatások jobb összehangolását, a kutatásoknak kevesebb témakörre történő koncentrálását.

Fokozott szerepet kell biztosítani az egyes tudományágak alapvető kérdései kutatásának. Szükség lenne a tudományágak módszertani kérdéseinek vizsgálatára is, továbbá a más tudományágak eredményei felhasználásának, a kutatási módszerek alkalmazásának elemzésére.

Erősíteni kellene a nemzetközi tudományos életben való részvételt, fejleszteni kellene a szocialista országok kutatóival való együttműködést.

Gondoskodni kellene arról, hogy a gyakorlati szakemberek minél szélesebb körét bevonják a kutatásokba; lépéseket kellene tenni annak érdekében, hogy megváltozzék az a jelenlegi helyzet, amelyben nagyon kicsi a tudományos minősítéssel rendelkező gyakorlati szakemberek aránya.

A megfelelő utánpótlás biztosításának új rendszerét kell kiépíteni. Ennek egyik lehetséges módja lenne az, hogy a kutatóhelyeken az ügyvédi-, jogtanácsosi vizsga letételéig több gyakornok dolgozzon és a gyakornokok versenyéből a legtehetségesebb kerüljön állásba a kutatóhelyen. A tanszékeknek az egyetemi hallgatókat jobban be kellene vonniuk a kutatási feladatok megoldásába; ki kellene dolgozni olyan rendszert, amely a hallgatókat jobban ösztönözné kutatásokban való közreműködésre.

IV. BÜNYÜGYI TUDOMÁNYOK

(Rövidített összefoglaló a bünygyi tudományok helyzetéről)

1. A bünygyi tudományok körében ágazati jogtudományok és nem jogi tudományok tartoznak. Ezek a bünyözést, a büncselekményt, a bünelkövető és a bünyözés elleni harc kérdéseit tanulmányozzák. Önálló tudománynak tekintik a büntetőjog, a büntető eljárásjog tudományát, a kriminológiát és a kriminalisztikát. Önálló tudományágazat: a büntetésvégrehajtási jog tudománya. Sok határterületi diszciplína is foglalkozik a bünyözés kérdéseivel, mind a társadalom-, mind a természettudományokban.

2. A bünygyi tudományok segítséget nyújtanak a büntető jogalkotás és jogalkalmazás feladatainak tudományos megalapozásához, hatékonyabb megoldásához. A bünygyi tudományok eredményei ezáltal közvetve hozzájárulnak a büncselekmények megelőzéséhez, a szocialista társadalmi és állami rend védelméhez, az állampolgárok jogainak védelméhez, a szocialista törvényesség erősítéséhez. A bünygyi tudományokra feladatok hárulnak a Minisztertanács kodifikációs tervéből, valamint a jogalkalmazás jogpolitikai elveiből is.

3. A bünygyi tudományok legfontosabb kutatóhelyei: az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, a tudományegyetemek szaktanszékei, a Legfőbb Ügyészség Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézete, a BM Bünygyi Technikai Intézete.

Az MTA Állam és Jogtudományi Intézete és a tudományegyetemi tanszéki kutatóhelyeinek tevékenysége elsősorban az alap kutatások és a diszciplináris kutatások területére esik; más kutatóhelyeken pedig főként alkalmazott és fejlesztési kutatások folynak.

A bűnügyi tudományok művelői közül a tudományok doktora fokozattal kilencen, a tudományok kandidátusa fokozattal harmincan rendelkeznek, 1972 és 1975 között az összes állam- és jogtudományi fokozatnak több mint a felét a bűnügyi tudományokból irt disszertáció alapján ítelték oda. 16 monográfia és 9 egyetemi illetve főiskolai tankönyv és jegyzet jelent meg, ezenkívül több tanulmánykötet és jelentős folyóirati tanulmányok.

A tudományos utánpótlás biztosítására nagyobb figyelmet kell fordítani. Törekedni kell kutatási segéderők biztosítására az egyetemi kutatóhelyeken.

A bűnügyi tudományok kutatóhelyei között bizonyos foku együttműködésre különösen a kriminológiai kutatásban került sor. A kutatási tervek és a kutatási tevékenység intézményes koordinálása azonban nem valósult meg. A tanszékek most első ízben vállalkoztak kutatásaik kölcsönös, önkéntes koordinálására. De itt még csak igen kezdetleges formák alakulnak ki, és a koordinálásnak igazi gazdája nincs.

4. A bűnügyi kutatásokban az elmúlt esztendőekben előtérbe került a komplexitás érvényesülése, az interdiszciplináris kutatások folytatása. A jellegüknél fogva diszciplina-közi tudományok, mint a kriminológia és a kriminalisztika mellett ez jellemzi a büntetőjog és a büntető eljárásjog tudományát is. Rendszeres, szervezett kapcsolatokról azonban - kivéve a kriminalisztikai kutatásokat - nem beszélhetünk.

A hazai jogi gyakorlattal a bűnügyi tudományok termékeny és sokoldalú kapcsolatban állnak, e kapcsolatok átfogják az állami és jogi tevékenység különböző területeit. Kiemelkedő a részvétel az Igazságügyi Minisztérium kodifikációs tevékenységében és a Legfelsőbb Biróság kollégiumainak jogértelmező munkájában.

5. A nemzetközi kapcsolatok terén elsősorban a szocialista országokkal való együttműködésben értünk el jó eredményeket, de kutatóhelyeink kiterjedt kapcsolatokkal rendelkeznek a különböző kapitalista országok kutatási intézményeivel is. A bűnügyi tudományok képviselői részt vesznek a nemzetközi bűnügyi tudományos szervezetekben. Ezek közül a legjelentősebb a hazai részvétel az AIDP-ben (Association Internationale de Droit Pénal), amelynek XI. Kongresszusát 1974-ben hazánkban (első ízben szocialista országban) rendezték meg, igen nagy sikerrel. Meg kell említeni a Nemzetközi Kriminológiai Társaságban és a Nemzetközi Összehasonlító Jogi Társaságban való részvételt is. Sor került közös kutatások folytatására a fiatalok bűnözéséről, a szocialista büntető eljárás rendszeréről; megvan a kölcsönös publikációs lehetőség több külföldi folyóiratban. A kapcsolatokat az egyetemközi és más szerződések rendezik.

A hazai tudomány általában lépést tart a nemzetközi fejlődéssel, a kutatási eredményeinket külföldön is elismerik. Egyes területeken mégis számottevő lemaradás tapasztalható (pl. a patológus bűnelkövetőkkel szembeni fellépés területén).

6. A jövőben a bűnügyi tudományok komplex jellege erősödni fog, szélesebb körben kerülnek alkalmazásra az interdiszciplináris kutatások. Tudományos "szintáttörés", azaz alapvető és újrászervező tematikai vagy módszerbeli változás nem várható. A mai prognózisok szerint hazánkban a bűnözés alakulásában - a következő tíz évben - alapvető változás nem, csak bizonyos súlyponteltolódás várható (így pl. a közlekedési és általában a veszélyeztetési jogsértések, valamint a nemzetközi turizmussal kapcsolatos bűnözés területén).

Nemzetközi szinten azonban a bűnözés súlyosabb, nyomasztóbb problémává válik, aminek lehet hazai lecsapódása. Kutató hálózatunk sem szervezeti, sem személyzeti ellátottságban, sem anyagi feltételeiben nem lesz alkalmas szembenézni a megnövekedett és máris növekvő feladatokkal.

7. A bűnügyi tudományos kutatási eredmények hasznosításának fontos területe a felsőoktatás. A bűnügyi tudományok felsőfoku oktatása a tudományegyetemek jogi karain és a Rendőrtiszti Főiskolán folyik, nagyjából korszakos tankönyvek, egyetemi jegyzetek alapján.

Elmaradt azonban a bűnügyi tudományok oktatásának módszertana; az oktatás e vonatkozásban a hagyományos módon, szemléltető, technikai eszközök alkalmazása nélkül folyik.

Az egész állami bűnügyi-jogi tevékenység színvonalának emelkedésében jelentős része van az egyetemi oktatásnak. Sajnálatos, hogy különböző okok miatt néhány bűnügyi diszciplína egyetemi oktatása elhanyagolt vagy periférikus (pl. pönológia).

8. -

9. A hazai bűnügyi tudományok a beszámolási időszakban az addigi ütemnek megfelelően továbbfejlődtek és nemzetközi szinten is érték el eredményeket. A kutatások társadalmi hatékonysága fokozódott a jogalkotás és a jogalkalmazás területén. Igen súlyosan hátráltatja a bűnügyi tudományok tovább fejlődését a kutatás koordinálásának hiánya, a kutatóhelyek fejlesztésének elmaradása és tervszerűtlensége, kiemelt kutatási témák megjelölésének a hiánya.

Az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottsága által elfogadott javaslatok alapján a következőket terjesztem elő:

a/ az MTA illetékes testülete határozza meg a szükséges szinten kiemelt témaként a bűnözés elleni küzdelem problémáinak tudományos vizsgálatát;

b/ a bűnügyi tudományos kutatások koordinálása érdekében a kutatóhelyek egyeztessék középtávú kutatási terveiket és tegyenek javaslatot a koordinálás módszereire;

c/ az MTA javasolja az oktatási miniszternek, hogy biztosítsa a bűnügyi tudományok egyetemi oktatása továbbfejlesztése-

nek tantervi, személyi és tárgyi feltételeit és maga is vállaljon részt a kutatási feltételek javításában;

d/ az MTA támogasson olyan kezdeményezéseket, amelyek rendszeres bűnügyi tudományos vitafórumok kialakítását célozzák.

Az MTA illetékes testülete az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottsága által a bűnügyi tudományok helyzetéről elfogadott jelentést küldje meg az érintett főhatóságok vezetőinek azzal az ajánlással, hogy a szükséges intézkedéseket tegyék meg a saját területükön.

Megjelent

A történettudomány helyzete

A gyógyszerkutatás helyzete

Előkészületben

A régészet helyzete

Új genetikai kísérleti módszerek alkalmazása és problémái

A növényvédelmi tudományok helyzete és feladatai

A víruskutatás helyzete és problémái

A klinikai kémia helyzete, feladatai és fejlesztésének irányai

